له دیداری مێژوونووسی گەورەی کورد
د. کەمال مەزهەر ئەحمەددا

سازدانی: عەتا موفتی

سەرەتا لە لایەن گۆڤاری «مەڵبەند» و ڕۆژنامەی «ئاسۆ»وە بەخێرهاتنت دەکەم بۆ بریتانیا و سپاسی ئامادەبوونیشت دەکەم بۆ ڕەخساندنی ئەم دەرفەتە و ئەنجامدانی ئەم دیدارە.

و. ڕۆژنامەی «ئاسۆ» و گۆڤاری «مەڵبەند»، شوێنی تایبەتی خۆیان هەیە، لەبەر ئەوە خۆم بە بەختەوەر دەزانم کە ئەم دیدارە بۆ مەڵبەند و ئاسۆ ئەنجام بدرێت.

پ. بە بڕوای بەڕێزتان نووسینەوەی مێژووی نوێی کورد تا چ ڕادەیەک نووسینەوەی مێژووی چینە پێکهێنەر و سەرەکییەکانی کۆمەڵی کوردە و نووسینەوەی ئەو مێژووە چ گرنگییەکی بۆ ئێستا و داهاتووی کورد هەیە؟

و. مێژوو زانستێکی یەکجار گەورە و بایەخدارە، دڵنیام ئاگاداری لەوەی کتێبێکی سەربەخۆم بە کوردی هەیە نزیکەی 400 لاپەڕە دەبێت دەربارەی زانستی مێژوو لەگەڵ ڕۆڵی کورد لە مێژوو و لە مێژوونووسیندا. لە ڕێگەی مێژووەوە ئێمە دەتوانین نەوەی داهاتووی نەتەوەکەمان بەڕێکوپێکی پەروەردە بکەین و دەتوانین کەڵک لە وانەکانی مێژوو وەربگرین بۆ ئەوەی ئەو هەڵانەی کە کراون دووپات نەبنەوە لە مێژووی نەتەوەیی کورددا. ئەوەی کە کراوە تا ئێستا هەڵبەت بایەخی زۆریان هەیە کە دڵسۆزی پاڵی بەو کەسانەوە ناوە کە خەریکی مێژووی کورد و کوردستان بن. یەکێک لەوانە کە من هەمیشە ئاماژەی بۆ ئەکەم و بە مامۆستای گەورەی خۆمی دادەنێم، خوالێخۆشبوو مامۆستا محەمەدئەمین زەکی‌یە.

کابرا پەکی کەوتبوو، چونکە بە منداڵی دیبووم لە ماڵی خۆیان لەگەڵ سانیحەخانی کچی مامۆستا ئەمین زەکی کە شایەنی ئەوەیە کچی مامۆستا ئەمین زەکی بێت، پێم وایە لە پۆلی چوار یان پێنجی سەرەتایی بووم کە هاتین لە بەغدا دیمان و پاش ئەوە بە ماوەیەکی کورت کۆچی دوایی کرد. بە یەکجاری پەکی کەوتبوو، ئەمجا لەگەڵ ئەوەشدا هەتا دواهەناسەی هەر خەریکی مێژووی نەتەوەکەمان بوو. ئێمە دەبێت شوێنی شیاوی خۆیان بدەین بەم کەسانە. هەر بگەڕێینەوە سەر مامۆستا ئەمین زەکی. مامۆستا ئەمین زەکی لەوانەیە، نەک لەوانەیە بەڵکو سەداسەد، ئەویش کەوتۆتە هەڵەوە، چونکە کەس نییە نەکەوێتە هەڵەوە. مامۆستا ئەمین زەکی کە ڕێگای

سەربازی گرتبووە بەر، من ناتوانم داوای ئەوە بکەم ئەو وەکو مێژوونووسێکی هاوچەرخ، وەک مێژوونووسێکی گەنج کە بەشی مێژووی تەواو کردبێت، یان لە دەرەوە خوێندبێتی، وەک ئەو لێکدانەوەی هەبێت بۆ مێژوو. من ناتوانم داوای ئەوە لەو بکەم، ئەوەیش هیچ لە پایە و نرخی مامۆستا ئەمین زەکی کەم ناکاتەوە.

ئەگەر بمانەوێت باشترین بەرهەم پێشکەش بە نەتەوەکەمان بکەین، دەبێت بەر لە هەرشتێک بە دوای سەرچاوەی ڕەسەندا بگەڕێین. سەرچاوەی ڕەسەن شتێکی زۆر زۆر بایەخدارە، سەرچاوەی وەک بەڵگەنامە، وا بۆ سێ مانگ دەچێت بەوپەڕی بەختەوەرییەوە شەو و ڕۆژ خەریکی بەڵگەنامە نهێنییەکانی وەزارەتە جیاجیاکانی بریتانیام دەربارەی کورد. ئەو بەڵگەنامانە لە قەوارەی هەزار و دوو هەزار و سێ هەزاردا نین، دەیان و دەیان و دەیان هەزار بەڵگەنامەیان لەسەر کورد نووسیوە، لەسەر وردترین شتی کورد بەڵگەنامەیان نووسیوە. ئێمە دەبێت خەریکی ئەو جۆرە بەڵگەنامانە بین، چونکە مێژووی دروستی نەتەوەی کورد و لایەنە شاراوەکانی لەو بەڵگەنامانەدا بەدی دەکەیت، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا داوا لە مێژوونووسی کورد، بە تایبەت مێژوونووسە لاوەکان، دەکەم کە ڕاستە تەنانەت ئەو بەڵگەنامانەش کە بەو جۆرە باسم کردن و نرخاندمن، دەبێت ئاگامان لێ بێت چۆن بەکاری بێنین. مەبەستم لەوەیە کە مێژوونووس دەبێت هەمیشە خۆی ئاغای سەرچاوەکانی بێت. دەبێت لێکدانەوەی هەبێت و ئاگای لە خۆی بێت کە چۆن لێکیان دەداتەوە و نابێت ئەوەش لە یاد بکەین کە کەم مێژوو هەیە بەداخەوە بەڕادەی مێژووی گەلی کورد شێوێندرابێت. بۆیە ئەو بوارە کە ئێستا تۆ هێناتە کایەوە بوارێکی زۆر بایەخدارە و هیوادارم کە وەڵامەکەم لە جێی خۆیدا بێت.

پ. بە بڕوای مارکس، هیگڵ بە هەڵەدا چووە کە وتویەتی: بیروڕا (هزر و دین) مێژوو دەبزوێنن، چونکە مارکس بڕوای وا بووە: «مێژوو مێژووی کێشە و ململانێی نێوان چینەکانە و بزوێنەر و هێزی ماتریالی هەیە.» لەم ڕوانگەیەوە پرسیارەکەمان ئەوەیە ئایا کام چینەی کۆمەڵ بزوێنەری مێژووی کورد بووە و چ هێزێکی ماتریالی لەو بزاوتەدا بە کار هاتووە؟ (بێگومان مەبەست لە پێکهێنەرە سادەکانی هێزی ماتریالی نییە.)

و. بێگومان مارکس فەیلەسوفێکی یەکجار گەورەیە، پێم وا نییە کەس بتوانێت گومان لەوە بکات. هەر لەم ماوە کورتەدا کە من لەم وڵاتە سەرمایەدارییە بووم، سەرەتا لە مانچێستەر بووم و مارکس و ئینگلس لەوێ ژیاون، لە مۆزەخانەکانیان، لە هاید پارک لە لەندەن جێگەی مارکس دیارە و پەیکەری مارکس دانراوە.

زوو زوو کە بمەوێت ئاماژە بۆ گەورەیی مارکس و مارکسیزم بکەم، پەنا دەبمەوە بەر قسەکان یان هەڵسەنگاندنی خوالێخۆشبوو مامۆستا مەسعود محەمەد. مامۆستا مەسعود محەمەد بەوە ناسرابوو کە گوایا دژ بە مارکسییەتە. نەخێر مامۆستا مەسعود محەمەد دژ بە مارکسییەت نەبوو، بەڵام بیروبۆچوونی وردی خۆی هەبوو. هەمیشە دەیوت و دەیوتەوە کە ئەگەر من سەرپشک بم، پێم بڵێن لە سەرەتای مێژووەوە دە فەیلەسوف هەڵبژێرم، یەکێکیان مارکسە. بیکەن بە نۆ هەر یەکێکییان مارکسە، بیکەن بە سێ یەکێکیان هەر مارکسە. ئەوەندە گەورەیە. من بۆ خۆم تا ڕادەیەک لە مارکسیزم - لینینیزم گەیشتووم، چونکە سەرەتای ڕێگەی خەباتم، مارکسیزمم هەڵبژارد. ئەندام بووم لە پارتیی کۆمۆنیستدا و لەوە پەشیمان نیم و بەشانازییەوە

باسی ئەوە دەکەم، بەڵام لە هەمان کاتدا نابێت ببیتە کۆیلە لە بەردەم مارکسیزم ـ لینینیزمدا. هەن ڕەخنەم لێدەگرن و لێم ناڕازین و هەندێ جار وامدادەنێن و دەمخەنە خانەی دوژمنانەوە لەبەرئەوەی کەوا دەڵێم و قەناعەتم بەو قسەیە هەیە، مەرج نییە مارکسیزم هەموو ڕاست بێت، مارکس بۆ خۆی هەرگیز دەرگای لێکدانەوەی دانەخست، ئەو ڕێگەیەی بەجێهێشت کە لە دوای ئەویش خەڵکی تر کە هاتنە کایەوە ئەوانیش بیروبۆچوونی خۆیان دەرببڕن. ئەگەر مارکس بمایە تا کۆتایی سەدەی نۆزدەیەم و ئەگەر سەدەی بیستەمی بدیایە و ئەگەر ڕووخانی وڵاتی شورەوی بدیایە و ئەگەر زۆر شتی تری وەک ئەوانەی بدیایە، چونکە خۆی پیاوێکی گەورە و دووربین بوو خۆی چاوی دەگێڕایەوە بە بۆچوونەکانی ڕابوردوویدا.
بەڵام ڕاستییەکەی خەباتی چینایەتی هێزێکی بزوێنەری ژیانی کۆمەڵە لە هەر شوێنێک بێت. لەم بوارەدا پێویستە خاڵێکی گرنگ لەبەر چاو بگرین، ئەو خاڵەش ئەوەیە کەوا خەباتی چینایەتی لە کۆمەڵێکدا کە خۆی ژێردەستە بێت و لە کۆمەڵێکدا کە هەموو چینەکانی چەوساوە بن وەک کورد، دەرەبەگی کوردیش چەوساوە بووە، بۆ؟ لەبەرئەوەی کەوا کوردە، لەبەرئەوەی چاویان بڕیوەتە زەویوزاری دەرەبەگی کورد، بۆیە ئەو دەرەبەگەش لە خانەی نیشتمانپەروەریێتی و لە خانەی خەباتدا بووە لە پێناوی گەلی کورددا. ئەگینا ئەگەر بێیتە سەر کۆمەڵێک کە بە هەموو مافەکانی خۆی گەیشتبێت، هەڵبەت خەباتی چینایەتی ڕۆڵێکی یەکجار گەورە دەبینێت. ئەمە مانای ئەوە نییە کەوا من خەباتی چینایەتی لە کۆمەڵی کورددا دەخەمە پشت گوێ، نەخێر ئەوە خۆشی خەباتی چینایەتییە، چونکە لایەنەکەی تر هەموومان دەچەوسێنێتەوە. بۆیە ئێمە هەموومان لە سەنگەرێکدا دەبین، بمانەوێت و نەمانەوێت، چونکە ئەگەر ئەو سەنگەرە سەرکەوێت هەموومان کەڵکی لێ وەردەگرین. ئەمە بۆچوونی منە بۆ ئەو لایەنەی بابەتەکە.

پ. ئاماژەت بەوەدا کە سەرەتای خەباتت بە مارکسیزم دەست پێکرد، دەتوانین بپرسین ئەو مێژووە کەی بووە؟
و. سەرەتا قوتابی بووین لە قوتابخانەی ناوەندی، ئەو وەختە ئێمە نەماندەتوانی ببین بە کۆمۆنیست، چونکە تەمەن ڕێگەی نەدەدا و خەباتی کۆمۆنیستەکان خەباتێکی یەکجار سەخت بوو و ڕووکەشی پارتیی کۆمۆنیست گەلێ شت بوو. یەکێک لەوانە، یەکێتیی قوتابییان بوو، ئێمەومانان ئەندام بووین لە یەکێتیی قوتابییاندا. بیرم دێت لە پۆلی دوو و سێی ناوەندی بووم کە ستالین کۆچی دوایی کرد لە 1953، ئێمە لە نزیک قوتابخانەکەی خۆمانەوە لە گردی شێخ محێدین لە سلێمانی، هەموو قوتابییە پێشکەوتنخوازەکان لەوێ کۆبووینەوە و ماتەمینیمان گرت بۆ کۆچی دوایی ستالین. ئیتر لەدواییدا زیاتر نزیک بوومەوە و ئەو کۆبوونەوانە کە دەکران لە سلێمانی لە ماڵی قادری میرزا کەریم و جەلالی میرزا کەریم کە مەشهوور بوون بە کۆمۆنیست. (جەلال کەریم)ێکی باڵابەرزیش هەبوو و قوتابی بوو لەگەڵماندا دەوری زۆری دەبینی. لەو ماڵانەدا کۆ دەبووینەوە و بەشداریمان دەکرد لە خۆپیشاندان و بیرم دێت تەنانەت لە ساڵی 1954دا لە کاتی هەڵبژاردنی پەرلەماندا بەشداریم کرد لە خۆپیشاندانەکاندا و گیرام و ئەگەر دادوەر ئەنوەری یەکتابەگ نەبووایە کە فریام کەوت، یانی حوکمێکی وای دا کە مانگێک حوکم یان دە دینار بە نەقدی سزا، دیارە کە حوکمێکی توندتر دەدرام. ئێستاش

لە بیرمە خوالێخۆشبوو ڕەفیق فەتحوڵڵا لەوێ بوو کە تەقدیم کرامە مەحکەمە ئەو لەلای دەرگاکەوە وەستابوو، من خۆم دە دینارم پێ نەبوو، ئەو یەکسەر دە دینارەکەی هێنا و لەوێ پێشکەشمان کرد و بەو جۆرە حوکمەکەم بە ئاسانی بۆ چووە سەر. پێش ئەوەی شۆڕشی چواردەی گەلاوێژ بقەومێت، بووبووم بە ئەندامی پارتیی کۆمۆنیستی عیراق. لەدواییدا لە پاش سێ ـ چوار ساڵ دەرکرام، چونکە ڕاستییەکەی ئەوەش ڕەنگە ئەوە بیروبۆچوونێکی باش بووبێت و لە کاتی خۆیدا بۆ ئەو کاتەی من کە چووم بۆ وڵاتی شورەوی لە مانگی مارتی 1960دا یەکەم دەستە بووین نێردراین دوکتۆرا لە مێژوو و ئەدەب و زمانی کوردیدا وەربگرین. کە چووین بۆ ئەوێ وام چاوەڕوان نەدەکرد وڵاتی شورەوی بەو جۆرە ببینم، بە جۆرێکی زۆر سەیر بینیم. لە شانەکەی خۆماندا زوو زوو ئەو بابەتەم دەهێنایە پێشێ، پرسیارم دەکرد و دەمویست تێبگەم. ئێستاش شتێکم لە بیرە: پۆستەخانەیەکی ناوەندی هەبوو لە مۆسکۆ لە شەقامی گۆرگی، سەرەتای سەرەتا کە هاتبووین، نامەکانمان لەوێ وەردەگرت. هەر یەکەمان سندووقێکی پۆستەی تایبەت بە خۆمانمان گرتبوو. ئێستاش لە بیرمە ڕۆژێک چووم بۆ ئەوێ یەکێکی ڕۆژهەڵاتی، وا بزانم یان ئازەربایجانی یان جۆرجی بوو، هێشتا بە تەواوەتی ڕووسی فێر نەبووبووم، هات و وتی: «ئەگەر دۆلارت هەیە دەمەوێت بۆتی بگۆڕمەوە.» دەیزانی کوڕێکی ڕەشتاڵە و بە جلوبەرگەکەدا دەیزانی کەوا من خەڵکی وڵاتەکە نیم و ئەوانیش بە دوای دۆلاردا دەگەڕان، دەستی کابرام گرت و بردمە ژووری پۆستەخانەکە، حەپەسا و سەیری دەکردم، بردم لەوێ پەیکەرێکی گەورەی لینین هەبوو ئیشارەتی پەیکەرەکەم کرد و وتم: «کاک ڤام نێ ستدینا» واتە: چۆن تۆ شەرم ناکەیت لەم وڵاتەدا کاری وا دەکەیت؟، سەیری کردم بە زەردەخەنەیەکەوە. من یەکسەر تێنەگەیشتم و دوای چەند مانگێک تێگەیشتم کە چەند گاڵتەی بە من هات.

قەد چاوەڕوانی ئەوە لەو وڵاتە نەبووم. چاوەروان نەبووم بازاڕی ڕەش و ئەو جۆرە شتانە لەوێ هەبن. بە وێنە، من لە شانەکەدا ئەو شتانەم دەپرسی، لەدواییدا هەموویان ڕاپۆرتیان لێدام وتیان ئەم کابرایە بیروبۆچوونی بۆرژوازی بچووکی هەیە لەسەر ئەوە لەگەڵمدا کۆبوونەوەیەکیان ساز کرد، لەلای پەیکەرەکەی پۆشکینەوە، هەرگیز لە یادی ناکەم، لە ناوەڕاستی مۆسکۆدا، ئەو برادەرەی کە هاتبوو پێی وتم دوو بڕیار هەیە: «یان دان بە هەڵەکانی خۆتدا دەنێیت، یان بڕیارەکەی ترت پێ دەڵێین...» وتم: «ئەو شتانە من بە دڵسۆزییەوە وتوومە من بە هەڵەیان دانانێم، هەتا دان بە هەڵەکانی خۆمدا بنێم.» ئەگەر دانم بە هەڵەکانی خۆمدا بنایە، گوایا لە ئەندامەتییەوە دەکرام بە پاڵێوراو و ماوەیەک تەسقیفیان دەکردمەوە و ئەمجا دوایی سەر دەکەوتمەوە. پێم وت: «ئەو شتە قبوڵ ناکەم، چونکە خۆم بە تاوانبار نازانم.» وتی: «کەواتە تۆ لەمڕۆوە دەرکراوی لە پارتیی کۆمۆنیست.»

لێت ناشارمەوە من دڵم ناسکە، جاری وا هەیە بە لاشعور فرمێسکەکە بە چاومدا دێتە خوارەوە، بە دەست خۆم نییە ڕەنگە هەندێ کەس لەسەر ئەوە ڕەخنەم لێبگرن، بڕوا بکە شەو و ڕۆژێک نەمتوانی نان بخۆم و گەڕامەوە ژوورەکەی خۆم، دیسان بە لاشعور کۆڵێ فرمێسک بە چاومدا هاتە خوارێ. هەتا ئێستاش حزبی شیوعی بە هێزێکی زۆر گەورە دادەنێم، بە هێزێکی نیشتمانپەروەریان دادەنێم، بەڵام پێویستە ئەوانیش بە بۆچوونەکانی خۆیاندا بچنەوە. دەبێت سەرنجی لێبدەن، دەبێت لێی ورد ببنەوە، بە وێنە، ڕەنگە تۆش لە کتێب و

پەخشەکاندا خوێندبێتتەوە خەباتێکی قورس لەنێوان پارتیی دیموکراتی کوردستان و لەنێوان پارتیی کۆمۆنیستی عیراقیدا هەبوو (حزبی شیوعی). لەسەر چی؟ لەسەر ئەوەی شیوعییەکان دەیانوت کورد نەتەوە نییە. ئاخر بۆ دەبێت کورد نەتەوە نەبێت! چۆن دەبێت چاو بەوەدا نەگێڕیتەوە؟ ئایا هەموو مەرجەکانی نەتەوە لە کورددا هەیە یان نییە؟ بەڵام ئەوا فەرز بکەین وتمان نەتەوە نییە. ئایا خەباتەکەی ڕەوایە یان نا؟ تۆ دەبێت لەو قوژبنەوە سەیری بکەیت. نابێت ئاوا بە شێوەی جامید سەیری ئەو شتانە بکرێت. من ئاوا بۆ ئەو جۆرە هەڵسەنگاندنانە دەچم و یەکێک لەوانەی زۆر ڕێزی دەگرم مامۆستا عەزیز محەمەدە کە سکرتێری حزبی شیوعیی عیراقی بوو یان مامۆستا کەریم ئەحمەد کە هەردووکیان کوردن و دڵسۆزن و زۆر بەڕاشکاوی بیروبۆچوونەکانی خۆمم عەرز کردوون.

پ. ئایا ئەو هەڵوێستەی ئەوان بووە هۆی ئەوەی کە بەڕێزتان بکەونە دژایەتیکردنی بیری مارکسیزم – لینینیزم یاخود حزبی کۆمۆنیست، هیچ کاردانەوەیەکی وای لەلای تۆ دروست کرد؟

و. نەخێر. هەرگیز ئەوەی دروست نەکرد و وەکو مێژوونووسێک دەبێت هەمیشە بێلایەن بم، کۆمۆنیست بم یان کۆمۆنیست نەبم. دەبێت سەیری پارتیی کۆمۆنیست و سەیری پارتیی دیموکراتی کوردستان و سەیری دوژمنەکانی میللەتی کورد و هەموو لایەنەکان بە یەک چاو بکەم و بابەتییانە هەموو هەڵوێستەکان هەڵبسەنگێنم. یەکێک لەو شتانە کەوا دوای ئەوەی ڕژێمی سەدام ڕووخا لە بارەگای حزبی شیوعی لە بەغداد کۆڕێکیان بەست، لەوێ من هەندێ لەم بیروبۆچوونانەی خۆمم خستە ڕوو. کە باسی شتەکانم کرد، چونکە نابێت و گوناهە وڵاتێکی سۆشیالیزم لە بەردەمی سەرمایەداریدا ناچار بێت بڕووخێت و پاشەکشێ بکات، دەبێت لێرەدا کەلێنێک هەبێت، تۆ دەبێت بەدوی ئەو کەلێنەدا بگەڕێیت. من لەوێ ئەو قسانەم کرد یەکێک لە برادەرە کۆمۆنیستەکان زۆر بە ڕەقی وەڵامی منی دایەوە، یانی هەڵچوو. دوکتۆر جەمیل نصەیف تکریتی لەوێ کە بۆ خۆی پێشکەوتنخواز بووە و دایم ڕێگای مارکسیزم لینینیزمی گرتووە و ڕووسیزانێکی باش و گەلێ کتێبی بەنرخی وەرگێڕاوەتە سەر زمانی عەرەبی و ئەویش زۆر بەگەرمی پشتگیری لە من کرد و وتی: «بۆچوونەکانی کەمال ڕاستن.» منیش بۆ ئەوەی بەرپەرچی ئەو مامۆستایە بدەمەوە زۆر بەڕێزەوە پێم وت: «بێ قەزا بی لە شارێکی وەکو مۆسکۆ زۆر کەس ماڵ نەبوو تیا بژی، بە پێنج ماڵ شوقەیەک کە لە پێنج ژوور پێکهاتبوو درابوو بە پێنج خێزان بە خۆیان و ماڵ و منداڵیانەوە. کەرەتێک بە سوتفە چووم بۆ لای برادەرێک کە لە ماڵێکی وادا دەژیا، کە سەیر دەکەم لەسەر دەرگاکە نووسراوە ئەگەر ماڵی فلانت دەوێت جەرەسێک لێدە، ئەگەر ماڵی فلانت دەوێت دوو جەرەس لێدە، ئەگەر ماڵی فلانت دەوێت سێ جەرەس لێدە و... هەتا دەگا بە پێنج جەرەس. برادەرەکەی من پێنج جەرەسەکەم بۆ لێدا کە هات دەرگای بۆ کردمەوە، لەو ماڵەدا یەک تەوالێت هەبوو. تۆ تەسەوری ئەوە بکە ئەو خەڵکە بەیانیان هەڵدەستن و وەختی چوونە سەر کارە و هەمەجۆرە تەمەنیان تێدایە. ئاخۆ ئەو وەزعە چۆن بێت. حەزم دەکرد لەو شتانە تێبگەم. چۆن شتی وا دەبێت. جا ئەمە مۆسکۆ بوو، کە زۆر زۆر باش بوو لەچاو شارەکانی تردا کە دوایی چووم بۆ باکۆ، بینیم هەر بەراورد ناکرێت. مۆسکۆ و لینینگراد گەلێ گەلێ باشتر بوون.

پێویستە لەو دیاردانە تێبگەیت و بەدوای هۆکارەکاندا بگەڕێیت، بۆ ئەوەی چارەسەرێکی بۆ بدۆزیتەوە، چونکە دووپاتی دەکەمەوە نابێت ڕژێمی سۆشیالیستی کورتبووش لە بەردەمی ڕژێمی سەرمایەداریدا بەرێت. دەبێت لەوە بگەین کە سەرمایەدار عاقڵە و بەپێی عەقڵ لە ژیاندا ڕەفتار دەکات. لەبەرئەوە سەیر دەکەیت لە سویسرا سەرمایەدارەکانیان بۆ ئەوەی وڵاتەکەیان تێک نەچێت ئەوەندە تەنازولیان کردووە لە بەردەمی چینی کرێکار و جووتیاردا هەر بۆ ئەوەی ئاشتیی کۆمەڵایەتی بپارێزن، ئەوە ئەو سۆشیالیزمەیە کە من خەوم پێوە دەدی. بۆیە ئەو وڵاتەش کە یەکێک بوو لە وڵاتە هەرە خراپەکانی ئەورووپای سەدە ناوەنجییەکان، لەویّ لە پرسی نەتەوەییدا دووبەرەکی زۆر زۆر هەبوو، چەوسانەوە هەبوو، کاری زۆر خراپ هەبوو، بەڵام چونکە ڕێگایەکی ڕاستیان گرتەبەر لەپێشدا بە کۆنفدرالییەتیش ڕازی نەدەبوون، لەئاخریدا خۆیان ئەو ڕژێمەیان گۆڕی. چونکە سەیر دەکەن ئەو میللەتانە دەبێت بە ئاشتی و برایانە ژیان بەرنەسەر. بۆیە لەکاتێکدا ئەڵمان و فەرەنسییەکان لە هەموو شوێنێک یەکتریان دەکوشت و بە خوێنی سەری یەکتری تینوو بوون، لە ڕۆژگاری نازییەکاندا لە سویسرا ئەڵمانییەکان و فەرەنسییەکان پێکەوە لە سەنگەرێکدا بەرگرییان لە سویسرا دەکرد. جا ئەم قسانەم بە تایبەتی بۆ نەتەوەپەرستە عەرەبەکانە کە دەبێت دەرسێکی گەورە لە سویسرا وەربگرن، چونکە کورد یەکجار زۆر خزمەتی عەرەبی کردووە، لێرەدا ئەوەم بیر دەکەوێتەوە، چونکە لەناو عەرەبیشدا پێشکەوتنخوازی ڕێکوپێک هەیە، لەناو تورک و هەموو نەتەوەیەکدا هەیە. ئەوەی عەزیز نەسین بۆ کوردی کردووە، هەرگیز لە یاد ناکرێت. جا من هەمیشە لەگەڵ برادەرە عەرەبەکانمدا پەنا دەبەمە بەر شیعرە نازدارەکەی موعین بەسیسۆ، من بە تەواوەتی عەرەبییەکەیم لەبەر نییە، بەڵام ماناکەی ئەمەیە کە دەڵێت: «سەلاحەدین سەرکەوت لەبەرئەوە دەبێت قارەمانێکی عەرەب بێت، بەڵام ئەگەر سەرنەکەوتایە دەبوو بە سەگێکی کوردی بەدفەر.» خۆزگە هەموو ئەو شتانەمان کۆ دەکردەوە یان هەموویانمان بڵاو دەکردەوە، ئێمە دەبێت زۆر بایەخ بە ڕاگەیاندن بدەین، دەبێت لە عەقڵی هەموو لایەنێک هی دۆست و هی دوژمن لێیان تێبگەین و بزانین بە چ زمانێک لەگەڵیاندا دەدوێین، شانازی دەکەم کە لەگەڵ قوتابییە عەرەبەکانم زۆر ڕاستگۆ بووم لەگەڵیاندا، لە ڕۆژگاری سەدام حسێندا، لە هەموو ڕۆژگارێکدا زۆر ڕاستگۆ بووم لەگەڵیاندا و بەو جۆرە ویستوومە بیانخەمە سەر ڕێگای ڕاست. بڕوا بکە حەقی خۆمە ئەگەر بڵێم بەختەوەرم، ڕۆژ نییە لێرە بە دەیان و دەیان تەلەفۆنم بۆ نەکرێت، بە تایبەت لەلایەن قوتابییەکانمەوە بۆ هەواڵی تەندروستیم. بەڵام بڕوا بکە، ئەوانەی کە زیاتر تەلەفۆنم بۆ ئەکەن هی وا هەیە لە تەلەفۆندا شتی وا دەڵێن کە شەرم دەکەم باسی بکەم. یەکێکی وەکو پرۆفیسۆر عەبدوڵڵا شاتی قسەی وا دەکات کە شەرم دەکەم بۆتی بگێڕمەوە، ئەوان زیاتر لە قوتابییە کوردەکان تەلەفۆنم بۆ دەکەن. ڕاستە قوتابییە کوردەکانیش زۆر تەلەفۆنم بۆ دەکەن، بەڵام ئەوە ڕەنگدانەوەی ئەوەیە کەوا من ڕاستگۆ بووم لەگەڵیاندا، دەبێت بەو جۆرە ڕەفتار بکەین.

پ. زۆربەی کارەکانی بەڕێزتان بۆ لێکۆڵینەوە لە مێژووی نوێی کورد تەرخان کراوە. ئایا تائێستا، بە هەوڵەکانی ئێوەیشەوە، چەند لەو مێژووە نووسراوەتەوە و گرنگیی نووسینەوەیشی لە چیدایە؟

و. من سەرەتا زۆر حەزم ئەکرد دەربارەی مێژووی دێرینی کورد بنووسم، ئەویش هەندێ هۆ هەبوو کە پاڵیان پێوە دەنام. یەک: لەبەرئەوەی کە ئەو مێژووە زۆر بایەخی هەیە و ئێمە دەبێت بەوردی لە ڕابردووی خۆمان تێبگەین. دوو: لەبەرئەوەی مامۆستایەکمان هەبوو لە کۆلێج و لە بەشی مێژوو، مامۆستا تەها باقر، ئەم مامۆستایە مێژووی کۆنی پێ دەوتینەوە و خۆت دەزانی مێژووی کۆن سەختە و ئاسان نییە. بەڵام وای پێدەوتینەوە کە هەموومان حەزمان لە مێژووی کۆن دەکرد. لەدواییشدا کە دەرچووو، تەها باقریش خۆشی کوردە و کوردی فەیلی بوو. سوتفە کە دوای ئەوەی خوێندنم تەواو کرد و گەڕامەوە، ماڵەکەیان لە مەنسوور دراوسێی ماڵەکەمان بوو و زوو زوو دەچوومە خزمەتی، بۆیە ئەوەندەی تر حەزم لە مێژووی کۆن کرد. بۆیە نیازم هەبوو لەسەر مێژووی کۆن بنووسم و بەشێک لە نووسینەکانم لە پێش ئەوەی بڕۆم بۆ خوێندن لە دەرەوە، دەربارەی مێژووی دێرینی کوردە. لە سۆڤیەت چەند کوردێکی دڵسۆزی وەک دوکتۆر ڕەحیمی قازی کە خزمی قازی محەمەدە و دوکتۆر عەلی گەلاوێژ کە لە بەگزادەی کوردی ئێران بوو و زۆر دڵسۆز و شارەزا بوون، پرۆفیسۆر بوون و دڵسۆزی کورد بوون. هەردووکیان قەناعەتیان پێ کردم وتیان بۆ ئەمڕۆی کورد، مێژووی نوێ و هاوچەرخ بایەخیان زیاترە. پێیان وتم تۆ ڕاست دەکەیت مێژووی دێرینی کورد یەکجار پێویستە، بەڵام بۆ ئەمڕۆی کورد ئەم سەردەمەی پێویستترە، چونکە زۆر شێوێندراوە و بۆ ئەوەی کەوا کوردەکە ئاگای لە خۆی بێت. من قەناعەتم بە قسەکەی ئەوان هێنا، بۆیە بابەتی مێژووی نوێ و هاوچەرخم هەڵبژارد و پەشیمان نیم لەو هەڵبژاردنە. ئەوەش مانای ئەوە ناگەیەنێت کەوا تۆ بە جارێک دەستت لە چەرخەکانی ناوەند و لە مێژووی کۆن و ئەوانە هەڵگرتبێت، بەڵام ئێستا ئەگەر لە بەغدا ئەم چاوپێکەوتنەت بکردایە، دەمبردیت لە کتێبخانەکەی خۆم بە سەدان کتێبم نیشان دەدایت دەربارەی مێژووی سەدە ناوەنجییەکان و مێژووی کۆن، هی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و نزیک، هی کورد و جیهان بە گشتی. پاش ئەوەی کتێبێکم دەربارەی کەرکووک بە زمانی عەرەبی نووسی، دەبوو بۆ ئەو کتێبە بگەڕێمەوە بۆ مێژووی کۆنیش، بۆ ئەوەی نیشانی بدەم کەرکووک و دەوروبەری کوردستانن. لەوێدا هەستم کرد ئەو بەشانەی کتێبەکەم کە تەرخان کراون بۆ بابەتی مێژووی کۆن و سەدە ناوەنجییەکانی کورد و کوردستان زۆرتر بە دەستیانەوە ماندوو بووم.

پ. نەوەی نوێی کورد چەند ئاگاداری مێژووی کۆن و نوێی نەتەوەکەیەتی و ئاگاداربوون لێی چ گرنگییەکی بۆ بەشداریکردن لە ڕووداوەکانی ئەمڕۆ و داهاتووی کورددا هەیە؟

و. هەست دەکەم نەختێ گلەیی لە گەنجی کورد هەیە. بەڵام دەبێت ئێمە بیر لەوە بکەینەوە کە گەنجی کوردیش، وەک گەنجی هەموو دنیا گەنجە و ژیانی بەلاوە مەبەستە. ئێمە نابێت داوا بکەین گەنجی کورد جیاواز بێت لە هەموو گەنجی دنیا و دەبێت هەر لە کۆڕی خەباتدا بێت. ئەمە شتێکی مومکین نییە. لەبەرئەوە هەندێ گلەیی کە لە گەنجی کورد دەکرێت، وا بزانم جێگەی خۆی نییە. ئەویش حەز دەکات ڤیدیۆی هەبێت و ئینتەرنێتی هەبێت و حەز لەو شتانە دەکات. حەز دەکات لەزەت لە ژیان ببینێت، بەڵام ئەو گەنجانەی من دیومن، یان دەرسم پێ وتوونەتەوە، یان هاتوون بۆ کۆڕەکانی من، هەموویان گەنجی ڕێکوپێک و ئاگاداری

مێژوون و بەختەوەر دەبم بە جۆری ئەو پرسیارانەی دەیکەن و نیشانەی ئەوەن باش ئاگاداری مێژووەکەیانن، تا ڕادەیەکی باش و زۆریش بەپەرۆشن و دەیانەوێت ئاگاداری لاپەڕە ونەکانی مێژووی گەلی کورد بن. مامۆستایانیش لەسەریانە بە شێوازێکی باش ئاراستەیان بکەن، بۆ ئەوەی ئەو سەرەتایە بگاتە ئەنجامێکی دروست و ڕێکوپێک.

پ. هیگڵ وتویەتی: «مێژوو، گفتوگۆیەکی دیالێکتیکانەیە لە فۆرمێکی گەورەتردا.» ئایا ئەم گفتوگۆیە لە مێژووی ئێمەدا ڕوویداوە؟ ئەگەر پرسیارەکە بە جۆرێکی دیکە بکەین: کامەیە ئەو گفتوگۆ دیالێکتیکانەیە لە مێژووی ئێمەدا؟

و. خۆت دەزانیت کە هیگل فەیلەسوفێکی زۆر گەورە بووە. مارکس بە ئەوپەڕی ڕێزەوە لە نووسینەکانی خۆیدا باسی هیگل دەکات، بەلام هەر دەڵێت کابرایەکی میسالی بووە و ئەو باش لە دیالێکتیک تێگەییبوو، بەلام دیالکتیکی ئاوەژوو کردبوو. یانی پێی هەڵبڕیبوو بۆ ئاسمان و سەری لە خوارەوە دانابوو. دەوترێت مارکس دیالێکتیکەکەی هیگلی هێنا و بە شێوازێکی ڕێکوپێک داینایەوە. هەڵبەت دیالێکتیک زانستێکی گەورەیە، ئێمە لە ڕێگەی دیالۆگ و موناقەشەوە دەتوانین بگەینە ئەنجامی دروست و هەموو شت لە ژیاندا، ساکارترین شت لە ژیاندا دیالۆگ هەڵدەگرێت و لە ڕێگەی دیالۆگەوە بەرەوپێش دەڕوا. ئەم وڵاتە کەوا دەیبینی و خۆیان دژی مارکسیزم ـ لینینیزم بوون لە سەرەتای سەرمایەداریدا، مەبەستم بریتانیایە، لە ڕێگای دیالۆگەوە گەیشتووە بەو دیاردە سەیرانەی کەوا سەرنجی هەموو کەسێک ڕادەکێشێت. لە ڕێگای دیالۆگەوە وەها گۆش بوون و پەروەردە بوون کە سەرنج ڕادەکێشن. بڕوا بکە لەو ئەرشیفە کە کار دەکەم هەموویان بەپەرۆشن و دەیانەوێت یاریدەدەرم بن و هەست دەکەیت دیالۆگ وا زۆر یارمەتی داون و پێی گەیاندوون و دووربینن لە ژیاندا. دیالۆگ شتێکی بنچینەییە لە ژیاندا بۆ پێشکەوتنی هەموو کۆمەڵێک لەسەر ڕووی زەمین.

پ. بە بڕوای جەنابتان لەلای ئێمە تا چەند ئەو دیالۆگە شوێنی هەیە؟

و. بەداخەوە زۆر کەم، ڕەنگە بتوانرێت هۆکارەکانی ئەوانەش لێک بدرێتەوە و بزانرێت بۆ تا ئێستا دیالۆگ لەلای ئێمە ئەو ڕێگەیەی نەدراوەتێ و تا ئێستا هەتا ئەگەر بە ڕووکەشیش بێت، پێت دەڵێت لەگەڵتدام، بەلام تەحەمولی ڕایەکەی تۆ ناکات.

پ. هۆکارەکانی ئەم دیاردەیە زیاتر بۆچی دەگەڕێنیتەوە؟

و. دواکەوتوویی. ئێمە دواکەوتوو بووین. ئێمە لە خەباتدا بووین، لە سەنگەری خەباتدا بووین. لەبەرئەوە بە وێنە بڵێین: یەکێک لە سەردارەکانی کورد ئەگەر بڕیارێکی دابێت بۆ شەڕێک کە بیکات، نەیتوانیوە ڕێگەی ئەوە بدات کە موناقشەی لەگەڵدا بکەن. بڵێین شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری، لە ساڵی 1880 نەیتوانیوە ڕێگەی ئەوە بدات، چونکە بەپێی بۆچوونی خۆی ئەوە دروستترین و ڕاستترین ڕێگە بووە کە ئەو گرتوویەتیە بەر. ئەگەر ڕێگەیەکی تر بگرێت لەوانەیە ئەنجامەکەی خراپ بێت. بۆیە ڕێگەی ئەو شتانەیان نەداوە. چارەنووسی

نەتەوەی کورد، چارەنووسێکی زۆر سەخت بووە. دوژمن هەلی قۆستۆتەوە، زیانی گەورەی لێ داوین. لەبەرئەوە ئێمە دایم حەزیر و دوودڵ بووین، لەکاتێکدا لە وڵاتە پێشکەوتووەکاندا ڕای خەڵکی تر زۆر ڕێزی لێ دەگیردرێت. تەنانەت لە وڵاتێکی وەکو سۆڤیەت ئەمدی کە لە کاتی دیالۆگدا، لە کاتی توێژینەوەی بیروبۆچوونەکاندا، ئەو مامۆستا گەورە و پرۆفیسۆرانە هەڵدەچوون، گەرم دەبوون، هەندێ جار زاراوەی سەختی زانستییان بە کار دەهێنا دژی ئەوی تریان، بەڵام لەکاتێکدا کە توێژینەوەکە تەواو دەبوو، قۆڵیان دەکرد بە قۆڵی یەکتردا و دەچوونە بۆفێکە و لەوێ کە ئەمدین بیرەیان هەڵدەدا. ئەمجا من لە شەستەکاندا کە ئەوەم دەدی دەحەپەسام، بەڵام زۆر شتی لێ فێربووم. دیارە هەموو ڕۆژێک ئێوەومانان لەم وڵاتە، لەم لەندەنەدا دەیان جار ئەو دیاردەیە دەبینن و شتی نوێی لێوە فێر دەبن.

لێرەدا شتێکت دەربارەی مامۆستایەکم بۆ دەگێڕمەوە، نامەوێت ناوی ئەو مامۆستایە بەرم کە جێگە و ڕێزی تایبەتی هەیە لەلام، چونکە مامۆستام بووە لە کولێج دەرسی پێ وتومەتەوە. هەر لەبەرئەوەی کەوا منی بە کۆمۆنیست دادەنا، خۆی زۆر دژی کۆمۆنیستە، تەحەمولی هەموو شتێک دەکات کۆمۆنیزم نەبێت، کوردێکی زۆر خاوێنیشە، منی بە کۆمۆنیست دادەنا، لەبەرئەوە لە ڕاڕەوی کۆلێجەکەمان کە منی دەدی ڕووی دەکرد بەولاوە. کەڕەتێکیان من لە کۆلیجی ئاداب دەهاتمە دەرێ، ئەو هاتبووە کۆلێج، کە منی بینی یەکسەر ڕووی وەرگێڕا و ڕووی کردە کۆلێجی پەروەردە. چووم بەدوایدا و دەستم گرت و ئەملاولایم ماچ کرد و وتم مامۆستا گیان تکات لێدەکەم کە من دەبینی ئیتر وا مەکە، من ڕێگاکەی خۆم دەگۆڕم. تکات لێدەکەم. خوا هەڵناگرێت، سەری ماچ کردم و وتی: «کەمال من لە تۆ گەیشتووم و ئەزانم تۆ وا و وا...». بەڵام پاش ماوەیەک کتێبێکم دەرکرد کتێبێکی هاکەزایی (گشتی) بە ناوی «ئافرەت لە مێژوودا»، لەو کتێبەشدا کفرم کردبوو کە ئافرەت لە ژێر سێبەری سەرمایەداریدا تەواو ئازاد نابێت، هەتا کۆمەڵگای چینایەتی هەبێت ئافرەت هەر قوڕ بەسەر دەبێت، هەر لە ژێر چەپۆکدا دەبێت، یەکسانیی ڕاستەقینە لەو وەختەدا ڕوو دەدات کە چینایەتی نەمێنێت و یەکسانیی ڕاستەقینە لە هەموو بوارێکدا هەبێت، ئەو وەختە ئافرەت بە هەموو مافەکانی خۆی دەگات. کاکە دیسان لەسەر ئەوە لێم عاجز بووەوە و قسەی لەگەڵم بڕییەوە، ئێمە تەحەمولی بیروبۆچوونی ئەوی تر ناکەین.

پ. تۆ لە پێشەکیی کتێبی (کوردستان لە ساڵەکانی شەڕی یەکەمی جیهاندا) دەڵێیت: «مێژووی کورد وەنەبێت تەنها لێی نەکۆڵراپێتەوە و بەس، بەڵکو لە هەمان کاتدا بەشێکی زۆر لەو نووسینە کەمانەش کە لەبارەیەوە نووسراون، بۆ شێواندنی، نەک بۆ لێکۆڵینەوەی، تەرخان کراوە.» ئایا تائێستایش هەر لەسەر هەمان باوەڕیت؟ ئایا تائێستایش هەوڵ بۆ شێواندن نەک لێکۆڵینەوەی مێژووی نوێی کورد هەیە؟ ئەگەر هەیە، کامەیە/کامانەن؟

و. بەڵێ، من ئەوەم نووسیوە و تائێستاش لەو بڕوایەدام و پێم وایە پێشتریش لە یەکێک لە پرسیارەکاندا وەڵامم دایتەوە و مێژووی میللەتی کورد یەکجار شێوێندراوە، چونکە دوژمنی میللەتی کورد یەکجار زۆرن. تەنانەت مێژوونووسێکی گەورەی وەک عەبدولڕەزاق حەسەنی کە کوردیشی زۆر خۆش دەویست، زۆر پێوەندیم لەگەڵیدا هەبوو و هاتوچۆیم دەکرد، لە نووسینەکانیدا نوقورچکی زۆری لە میللەتی کورد گرتووە.

ئەی ئاخۆ مێژوونووسێک کە کوردی خۆش نەوێت چۆن بێت؟ تاقیکردنەوەیەکی خۆمت پێ دەڵێم: هەر لەو قوژبنەوە سەیر بکە دەتوانین بگەینە ئەنجامێک بۆ چارەسەرکردنی ئەو گرفتە کە من مێژووی هاوچەرخم هەڵبژارد بۆ هەر دوو نامەی دوکتۆراکەم و لە نامەی یەکەمیاندا کە دەربارەی کوردە لە ڕۆژگاری پاشایەتیدا و زۆر باسی شێخ مەحموودی تێدایە و تۆ هەڵبەت ناشتوانیت خەباتی نەتەوەیی لێک داپچڕیت، چونکە بتەوێت و نەتەوێت مەهاباد لە هەموو کوردستاندا ڕەنگ دەداتەوە با لە کوردستانی ڕۆژهەڵات بێت، با لە مەهاباد بێت، بەڵام لە هەموو کوردستاندا ڕەنگ دەداتەوە لەبەرئەوە سەیرم کرد تەنانەت لە وڵاتی شورەوی، ڕاپەڕینی شێخ سەعیدی پیران هی 1925، ئەو ڕاپەڕینە گەورەیە بە جۆرێک باس کراوە، پیاو سەری سووڕ دەما، زۆر بە خراپی باس کراوە، بە ڕاپەڕینێکی کۆنەپەرست، مەلا و پیاوی دین، پیاوی ئایینی، کرێگرتەکانی بریتانیا، ئەمانە بوون ئەو ڕاپەڕینەیان دروست کردووە، پرۆفیسۆری گەورە گەورە ئەو شتانەیان نووسیبوو، وەک پرۆفیسۆر میللەر و بە تایبەتی ئەگەر ئەوەشت لە بیر نەچێت کەوا پێوەندی نێوان کەمالیزم و وڵاتی سۆڤیەت، پێوەندییەکی باش بوو لەبەرئەوە وەک عەرەب دەڵێن شۆڕشی ساڵی 1925 «خرابووە قەفەسی ئیتیهامەوە»، لە هیچ لایەکەوە لاپەڕەیەکی خێریان لەبارەی ئەو ڕاپەڕینەوە نەنووسیبوو، لەکاتێکدا لینین بۆ خۆی دەڵێت: لە هەموو بزووتنەوەیەکدا، وشەی هەمووەکە خەتی بەژێردا هێناوە، لە هەموو بزووتنەوەیەکی نەتەوەی ژێردەستەدا لایەنێکی دیموکراتیخواز هەیە و مێژوونووس دەبێت ئاگای لەو لایەنە هەبێت، بەبێ جیاوازی، چونکە تۆ زوڵمت لێ دەکرێت، کە زوڵمت لێ بکرێت، هەڵبەتە تۆ لەو حاڵەدا هەوڵ دەدەیت کە پەردەی ئەو زوڵمە لەسەر خۆت لادەیت. کەواتە ئەوە شتێکی زۆر زۆر ڕەوایە. من چووم بە یاریدەی بەڵگەنامە و نووسین و گەلێ گەلێ سەرچاوەی تر لە نامەکەی خۆمدا بەرگریم لە ڕاپەڕینی ساڵی 1925 کردووە. زۆر بەگەرمی و زۆر بەوە بەختیار بووم کە ئەنیستیتۆی ڕۆژهەڵاتناسی سەر بە ئاکادیمیای سۆڤیەتی بڕیارێکیان دەرکرد بە فەرمی و ئەو بڕیارەم هەیە، دەڵێت: «ئێمە پێویستە لەبەر ڕۆشنایی ئەو بەڵگەنامە و ئەو ڕاستییانە و ئەو لێکدانەوانەی نامەی کەمال مەزهەردا بە بیروبۆچوونی ڕابردووی خۆمان دەرحەق بە ڕاپەڕینی شێخ سەعیدی پیراندا پێداچوونەوە بکەین.» ئەمە شتێکی زۆر گەورەیە. کەواتە ئەگەر ئێمە هەوڵ بدەین، دەتوانین کارێکی ئەوتۆ بکەین بیانییەکانیش لە ڕووی ڕاستەقینەی مێژووی گەلەکەمان بگەن... هەڵبەت نەک هەر مێژوونووسی سۆڤیەتی، بەڵکو مێژوونووسی ڕووسیش زۆر پێشکەوتوو بوو، بەڵام ئەوە وا ناگەیێنێت دەبێت ئێمەی کورد دەستەپاچە لە بەردەم ئەو هەڵانەدا بوەستین کە تێی کەوتوون. ئێستا یەکێک لە قوتابییەکانم، خوا یار بێت لە ماوەی چەند مانگێکدا لە زانکۆی کۆیە موناقەشەی دەکات، مەبەستم مامۆستا جەعفەر عەلی ڕەسوڵە کە نامەی دوکتۆراکەی لەسەر ڕێبازی سۆفیزمە، واتا قادری و نەقشبەندی و ئەوانە و دەوری ئەو ڕێبازانە لە بزووتنەوەی نەتەوەیی کورددا کە دەورێکی زۆر زۆر گەورەیان دیوە، نامەکەی زۆر زۆر ڕێکوپێکە و گەیشتۆتە ئەنجامی ورد و باش، چونکە لە ساڵی 1880 هەتا 1925ی وەرگرتووە.

شێخ مەحموود لە ڕێگای ئایینەوە هات. ڕاستە کوردایەتییەکی ڕێکوپێکی کردووە. ئەمانە هەموویان لەبەرئەوەی لە ڕووی نەتەوەییەوە چەوساوە بوون، بۆیە هەموویان لە هەمان کاتدا پێشکەوتنخواز بوون، چونکە ڕێگەی ڕزگارکردنی نەتەوەکەیان بۆ خۆیان هەڵبژارد.

پ. یەکێک لە کتێبە گرنگ و ناوازەکانی بەڕێزتان کتێبی (چینی کرێکارانی عێراق، دروستبوون و سەرەتای بزووتنەوەی)یەتی. چ شتێک هاندەر بوو بۆ بەڕێزتان ـ کە بەشی زۆربەی کارەکانت بۆ لێکۆڵینەوە لە مێژووی کورد تەرخانە، لە مێژووی دروستبوون و سەرەتای بزووتنەوەی چینی کرێکارانی عێراق بکۆڵیتەوە؟ ئەم کارەتان چ گرنگییەکی بۆ کورد هەیە؟

و. ئەو کتێبەشم یەکێکە لەو بەرهەمانە کە شانازی پێوە دەکەم، چونکە لەسەر چینی کرێکار شتی کەم نووسراوە. وێڕای ئەوە کە من لەسەر چینی کرێکارم نووسیووە لە عیراقدا، سەرهەڵدانی و دروستبوونی و سەرەتای بزووتنەوەی و ئەوانە، هەڵبەت چینی کرێکاری کوردیش دەوری خۆی هەبوو.

لەوێشدا گەلێک لاپەڕە لەسەر خەباتی کرێکارانی کورد لەو کتێبەدا هەیە. ئەگەر سەرنج بدەیت، چونکە لە ڕۆژگاری سەدام حسێندا ئەو کتێبەم نووسی و چاپ کرا، بۆیەکا هەتا سەرەتای سییەکانە، لە کۆتایی سەدەی نۆزدەیەمینەوە، تا سەرەتای سییەکان. نەتدەتوانی لە دوای سەرەتای سییەکان بە ئازادی ئەوەی کە دەتەوێت بینووسیت، چونکە ئیتر لەوێدا حزبی شیوعی دێتە کایەوە لە ساڵی 1934وە و ڕۆڵێکی گەورە دەبینێت لە خەبات و بزووتنەوەی کرێکاراندا. لە پاش ئەوەش کە تیشک بخەیتە سەر هەر لاپەڕەیەک لە لاپەڕەکانی مێژووی عیراق بەشی کوردی تێدایە، چونکە کورد دەوری گەورەی هەبووە. با بڵێین دەربارەی بەکر سدقی، ئەو کوردە ئەگەر تۆ بە ڕێکوپێکی لە بزووتنەوەکانی بەکر سدقی بکۆڵیتەوە، دەتوانیت تیشک بهاویتە سەر گەلێک لایەن لە مێژووی گەلی کوردیش لە ناوەوەی عیراق و لە دەرەوەی عیراقیش، ئەگەر باسی ڕاپەڕینی ساڵی 1948 بکەیت، ئەوەی کە ڕاپەڕینێک بوو دژی پەیمانی پۆرتسمس کە بڕیار بوو پەیمانێکی نوێ لە ڕۆژگاری ساڵح جەبر لەگەڵ بریتانیادا مۆر بکرێت لە بەندەری پۆرتسمسی ئەم وڵاتە، کورد ڕۆڵێکی زۆر زۆر گەورەی هەبووە لەو ڕاپەڕینەدا. هەموو شارەکانی کوردستان تێیدا بەشدار بوون، چۆن دەتوانیت تیشک نەهاویتە سەر ئەو ڕاپەڕینە، ئەوە پێوستە تا چەند لاپەڕەیەک لە مێژووی گەلی کوردیش ڕوون بێتەوە لەو ڕێگەیەوە. ڕاپەڕینی گاورباخی، ئەگەر من باسی گاورباخی نەکەم بە دووردرێژی، کەواتە ئەو بەشێک نییە لە خەباتی میللەتی کورد. گاورباخی لاپەڕەیەکی زۆر گەورەیە لە مێژووی خەباتی کرێکارانی عیراق و کورددا لە ساڵی 1947دا لەبەرئەوە وا بزانم پێویستە، چونکە مێژوو بریتییە لە زنجیرەیەک کە حەڵقەکانی هەموو پێکەوە بەستراونەتەوە. بەپێی بەڵگەنامە ئینگلیزییەکان، بەپێی ئەوەی کە لۆنگریگ لە کتێبێکی خۆیدا باسی شێخ مەحموود دەکات، لۆنگریگ مێژوونووسێکی زۆر ورد و شارەزایە، نابێت لاریمان لەوە هەبێت تەنات ئەگەر لەگەڵیشیدا ڕێک نەکەوین، جا لۆنگریگ کە دوژمنی شێخ مەحموود و شیعەیش بووە، ئەمجا لەگەڵ ئەوەیشدا دان بەوەدا دەنێت کە شێخ مەحموود ساڵی 1919 پێوەندی لەگەڵ ڕەهبەرە دژ بە ئینگلیزەکانی نەجەفدا هەبووە، دەبێت هەموو ئەمانە لەبەر چاو بگیردرێت و خەباتی هاوبەش هەیە و ناتوانیت ئەوە بخەیتە پشتگوێ.

پ. کتێبی «چینی کرێکارانی عیراق، دروست بوون و سەرەتای بزووتنەوەکە»ی بە زمانی عەرەبی بە چاپ گەیەندراوە، ئەو سەردەمە تا چەند کاریگەریی لەسەر خوێنەری عەرەب دروست کرد و تا چ ڕادەیەکیش لە ڕۆژنامە و کەناڵەکانی ڕاگەیاندنی ئەوسادا لە ناوەوە و لە دەرەوە باس کرا، یاخود پێشوازی لێکرا؟

و. نەتەوەپەرستەکان بە دڵیان نەبوو بێگومان، بەڵام هەموو پێشکەوتنخوازەکان، ئەوانەی کە دەیانناسم، هەموویان زۆر کتێبەکەیان بە دڵ بوو و زۆر وتاری لەسەر نووسرا. لە تەلەفزیۆن و ئەوانەدا باسی نەکرا، بە هیچ جۆرێک توخنی نەکەوتن، بەڵام لە ڕۆژنامەکاندا وتاری لەسەر نووسرا، لە دەرەوەی عیراقیش وتاری ڕێکوپێکی لەسەر نووسرا، یانی بەرز هەڵیانسەنگاند. زۆر کەس خۆیان پێیان وتوم کە کتێبەکەیان بەدڵە.

پ. یەکێک لەوانە کە کتێبەکەی بەرز هەڵسەنگاندبوو، لە یادتە؟

و. نە. ئێستە لە یادم نییە، بەڵام یەکێکی وەکو مامۆستا محەمەدی مەلا کەریم، زۆر زۆر کتێبەکەی بە دڵ بوو. تەنانەت بیری لەوە کردبووەوە کە بیکات بە کوردی، چونکە کەم کەسمان هەیە وەکو مامۆستا محەمەدی مەلا کەریم عەرەبیزان بێت. ڕۆحی کرد بە بەر کتێبەکەمدا کە دەربارەی «کوردستان لە ساڵەکانی جەنگی یەکەمدا»، ئەو وەریگێڕایە سەر زوبانی عەرەبی و دووپاتی دەکەمەوە بەڕاستی ڕۆحی کرد بە بەردا.

ئێستاش کتێبێکم بە دەستەوەیە کە ئێوە هاتن کارم دەکرد لەسەر کتێبەکە، ناوم ناوە «کورد و کوردستان لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حکوومەتی بریتانیادا». ئێستاش زۆر زۆر حەز دەکەم و بە پێویستی دەزانم کە ئەو کتێبە بە زووترین کات بکرێت بە عەرەبی. پێویستە ڕووناکبیری عەرەب، سیاسەتمەداری عەرەب، ئاگای لەو کتێبە بێت،

من سێ کەسم بە بیردا هات بۆ وەرگێڕانی ئەو کتێبە، تەنانەت لای مامۆستا مستەفا ساڵح کەریم ئەو قسەیەم وروژاند، تەلەفونی بۆ کردم بۆ هەواڵپرسی و وتی: «وا لەگەڵ مامۆستا فەرهاد عەونیدا دەچین بۆ مۆسکۆ، لەوێ کۆنگرەی ڕۆژنامەنووسان هەیە.» پێم وت: «زۆر حەز دەکەم، سێ کەس هەیە، یەکێک لەو سێ کەسە، ئەو کتێبە بکات بە عەرەبی بە زووترین کات. یەکێکیان مامۆستا محەمەدی مەلا کەریم، دووەمیان مامۆستا عەبدولڕەزاق بیمار کە شاعیرێکی گەورەیە، سێیەمیان مستەفا ساڵح کەریم خۆی، وتم: کاکە مستەفا حەز دەکەم یەکێکتان ئەو کارە ئەنجام بدەن». وتی: «مامۆستا محەمەدی مەلا کەریم لە سلێمانی دەستی بەتاڵە و ئەو باشترین کەسە کەوا تەکلیفی لێ بکرێت بۆ ئەوەی بەخێرایی ئەو کتێبەت بکات بە عەرەبی.» چونکە من لەبریتیی ئەوە دابنیشم ئەو کتێبە بکەم بە عەرەبی وا بزانم کتێبێکی تری وەک ئەو دەر بکەم باشترە و خێری زیاتری تێدایە.

پ. ماکس ویبەر، بڕوای وا بوو کە «پرۆسە مێژووییە گرنگەکان، لە کاریگەرییە حساببۆنەکراوەکان بە دەر نین» بۆ نموونە، ڕەوشتی (مەسیحییە پرۆتستانتەکان) لە بنیاتنانی سیستەمی سەرمایەداریدا.

پرسیارەکەمان ئەمەیە: دەکرێت دەستنیشانی یەک، یان چەند کاریگەرییەکی (حساببۆنەکراو)ی نێو مێژووی کوردمان لە سەدەی 20دا بۆ بکەیت؟

و. هەڵبەت لە مێژوودا زۆر شتی چاوەڕواننەکراو ڕوو دەدات. هەر چەند من لەگەڵ ئەو قسەیەی وێبردا نیم کە دەڵێت: بزووتنەوەی پروتستانتی بووە هۆی ئەوەی سەرمایەداری هەڵبدات بەبێ ئەوەی خۆیان ئاگایان لێ بێت. نەخێر بزووتنەوەی پروتستانتی شتێکی دیاریکراو بوو، دەیانویست کۆمەڵگاکانی خۆیان لە کۆتی دەرەبەگی ڕزگار بکەن. چونکە ئیتر ڕۆژگاری ئەوە هاتبوو گەورەترین کۆسپ لە بەردەمی کۆمەڵگای ئەوروپای ڕۆژئاوا و ناوەڕاستی ئەوروپا لاببرێت کە بریتی بوو لە دەرەبەگایەتی. لەبەرئەوە دەبێت لەو قوژبنەوە سەیری پرۆتستانتی بکرێت. لە ڕێگەی ئەو بۆچوونەوە، لووتەر و کالڤن و ئەوان ئەو ڕێبازەیان هەڵبژارد، بەڵام وەک وتمان ڕاستە لە مێژوودا زۆر شتی چاوەڕواننەکراو هەیە. هیچ کەس و سەرکردەیەک پلان دانانێت بۆ شۆڕشێک ئەگەر خۆی لە سەرەتای سەرەتادا دڵنیا نەبێت کەوا ئەو شۆڕشە سەر دەکەوێت، ئەگینا بۆ دەیکات، چۆن دەبێت بیکات. چۆن دەبێت کارێک بکات کە لە سەرەتاوە بزانێت ئەم کارە سەر ناگرێت؟ کاتێک دەزانێت پلانی ڕێکوپێکی داناوە و بە حیساباتی خۆی ئەم شۆڕشە سەر دەگرێت، وا دەرناچێت. لەبەرئەوە شتی چاوەڕواننەکراو لە مێژوودا زۆرە. یەکێک لەوانە لینینە کە پەشیمان بووەوە لە شۆڕشی ئۆکتۆبەر، هەر لێی پەشیمان بووەوە. دەڵێت: «گەورەترین غەڵەت بوو کە کردم. نەدەبوو ئەو شۆڕشە بکەم.» لە نووسینەکانی خۆیدا دانی بەوەدا ناوە، ئێستا کاتێک کە ڕژێمی سۆشیالیزم، بەرەی سۆشیالیزم هەمووی ڕووخا، تێدەگەین ئەو قسەیەی لینین چەند قووڵ بووە و چەند دووربین بووە.

نووسینەکانی لینین کۆکراوەتەوە و فەیلەسۆفێکی زۆر گەورەیە، بریتییە لە پەنجاوپێنج بەرگ، بەرگی پەنجا و پێنجەمیان تەنیا ئیندێکسە. هیچ بەرگێکیان لە 500 لاپەڕە کەمتر نییە، 500 لاپەڕەی ئەوان دەکاتە 20- 30 کتێبی عەرەبی ئەگەر چاپی بکەیت، چونکە ئەوان بەوردی چاپی دەکەن, یانی زمانە ئەوروپاییەکان. لە هیچ یەکێک لە نووسینەکانیدا، بەر لە بەرپابوونی جەنگی یەکەمی جیهانی، لینین ناڵێت کەوا لە ڕووسیادا دەتوانرێت شۆڕشی سۆشیالیزمی بەرپا بکرێت، ئەو وەک مارکس بیری دەکردەوە، چونکە مارکس ڕاستی کرد وتی: «باشترین شوێن بۆ سەرکەوتنی شۆڕشی سۆشیالیزم یان ئەڵمانیا یان ئینگلتەرایە.» ئەو دوو وڵاتەی بە بیردا هاتبوو، چونکە ئەو دوو وڵاتە ئەوەندە پێشکەوتوو بوون، لەژێر سایەیاندا چینی کرێکار بە تەواوەتی پەرەی سەندبوو. ئەو دوو وڵاتە دەیانتوانی بە شۆڕشێکی وا هەڵبسن بەپێی دانانی پلانی مارکس. لینین چواردە بەرگی یەکەمی کە پێش جەنگی یەکەمی جیهانی نووسیوە ئاماژە بەوە ناکات لە ڕووسیای دواکەوتوودا شۆڕشی سۆشیالیزم بەرپا بێت. دوای ئەوەی کە جەنگی یەکەمی جیهانی دەستی پێکرد، لینین گەیشتە ئەو بڕوایەی کە وا دیارە «سەرمایەداران خۆیان بۆ خۆیان سەری یەک دەخۆن، وڵاتە سەرمایەدارییەکان کۆتاییان دێت، کەواتە دەرفەت هاتووە، ئەوان وا تەواو دەبن، دەتوانین لە ڕووسیا شۆڕشی سۆشیالیزم بەرپا بکەین.» لەدواییدا کە شۆڕشەکە بەرپا بوو و سەرکەوت، کە زانی چ قوڕبەسەرییەک لە وڵاتەکەدا ڕوویدا، گەیشت بەوەی کەوا هەر نەفەرێکی سۆڤیەتی ڕۆژێ 25 گرام نانی بەردەکەوت. ئەمجا پەشیمان بووە و دەڵێت: «ئێمە غەڵەتمان کرد»، دەرگای کردەوە لە بەردەم کۆمپانیا سەرمایەدارییەکاندا کە بێن و لەسەر ئەوە ڕەخنەیان لێگرت واتە چەپڕەوەکان، ئەویش وەڵامێکی زۆر نازداری هەیە، دەڵێت: «ڕاستە سەرمایەداری لە بەردەم سۆشیالیزمدا شتێکی خراپە، بەڵام بە نیسبەت کۆمەڵگای ئێمەوە، کە هێشتا کۆمەڵگایەکین کە خەو بە

سەرمایەدارییەوە دەبینین، سەرمایەداری خێر و بەرەکەتە.» بەداخەوە لینین فریا نەکەوت چارەسەری ئەو کەلێنە بکات، بۆ خۆی ئەو پیاوێکی ئەوەندە زیرەک بوو لەوانە بوو بتوانێت ڕێگەچارەیەک بۆ وڵاتەکەی خۆی بدۆزێتەوە. ئەو لە ساڵی 1924دا کۆچی دوایی کرد و لە ساڵی 1923وە پەکی کەوتبوو، ئیتر دوای ئەوە ستالینیزم دەستی پێکرد، ئەگینا ڕەنگە ئەو بیتوانیبا ئەو کێشانەی چارەسەر بکردایە.
نموونەی سەرنەکەوتن لە مێژووی هەموو گەلێکدا بە کوردیشەوە هەیە، بەڵام پێویستە هەرگیز ئەوە لە یاد نەکەین کە هیچ کام لە بڕیاردەرانی ڕووداوی مێژوویی ئەوەیان بە بیردا نایەت پڕۆژەکەیان سەرنەکەوێت، ئەگەر وا نەبێت نە لە دوور و نە لە نزیکەوە توخنی ناکەون.

پ. بەشێکی زۆری مێژووی کورد لەلایەن خۆرهەڵاتناسانەوە و بە زمانی دیکەی نائاشنا و نامۆ بە کورد نووسراونەتەوە، ئەم نووسینانە چ ڕۆڵێکیان لە نووسینەوەی مێژووی کورددا بە زمانی خۆی هەبووە و هەیە؟ ئایا کاری بەشێک لە خۆرهەڵاتناسانیش دەکەوێتە نێو خانەی شێواندن و چەواشەکردنی مێژووی کوردەوە؟

و. جارێک دەبێت ڕۆژهەڵاتناسی بە ترازوویەکی زانستی بکێشیت، چونکە زۆر کەس هەیە، بە تایبەت برا عەرەبەکانمان یەکجار دژی ڕۆژهەڵاتناسین و وایدادەنێن کە ڕۆژهەڵاتناسی دەیەوێت مێژووی ئیسلام بشێوێنێت. بەپێچەوانەوە ئەوەندەی ڕۆژهەڵاتناسی خزمەتی مێژووی ئیسلامی کردووە، عەرەبەکان نەیانتوانیوە ئەوەندە خزمەتی مێژووەکەیان بکەن. ڕاستە سەرەتا کە دووبەرەکی هەبوو لەنێوان جیهانی موسڵمانان و جیهانی گاوراندا، ئەوە بوو کە جەنگی صەلیبی سەری نەگرت. ڕۆژهەڵاتناسی بۆ ئەوە لە دایک بوو کە بتوانن زەفەر بە جیهانی موسڵمان بێنن، بەڵام زۆر بەخێرایی ڕۆژهەڵاتناسی بوو بە زانستێکی سەربەخۆی ڕێکوپێک. هەموو ڕۆژهەڵاتناسێک زانایەکی گەورەیە. ئەوانە بە عەقڵێکی گەورە بیر دەکەنەوە. ئەوانە نایەن دوژمنایەتی بکەن. ڕاستە ڕۆژهەڵاتناس هەیە و خۆم بۆم باس کردیت ناوی میللەرم هێنا و ڕۆژهەڵاتناسی تر هەیە کە مێژووی کوردیان شێواندووە، یان تێی نەگەیشتوون، ئێمەش نەمانتوانیوە تێیان بگەیەنین، بەڵگەنامەکان هەڵە بوون، ئەوانە هەیە، بەڵام من لێت دەپرسم، مامۆستا ئەمین زەکی بەگ وەک خۆی دەڵێت ئەگەر نووسینەکانی مینۆرسکی نەبوونایە، ئێمە چیمان دەزانی دەربارەی مێژووەکەی خۆمان، هەر هیچمان نەدەزانی، ئەگەر ئەوان نەهاتبایەن و نووسینی مێخی و نووسینی هیورۆغیلفی و ئەوانەمان بۆ حەل بکەن، ئێمە لە کوێ ئەوانەمان دەزانی، ئەوانە ڕەنگی دایەوە و لە ڕێگەی ئەوانەوە ئەوانەمان زانی. ڕاستە زەینەفون کە هاتووە وەکو دوژمنێک و لە کوردستان شەڕی کردووە، بەڵام دەتۆ وەرە ئەو کتێبەی کە زەینەفون نووسیویەتی «چوار سەد و یەکی پێش لە دایک بوون»، بزانە چەند نرخی هەیە کە شەڕی لەگەڵدا کردووین کە ئێمە پەلامارمان داون لە زۆر شوێن شکاندوومانە، بزانە ئەو کتێبە چەند بایەخ و نرخی هەیە، بۆ ئەوەی کەوا ئێمە مێژووەکەی خۆمان لەو کاتەدا بناسین.
مەکسیم ڕۆبنسن یەک: جوولەکەیە، دوو: مارکسییە، شیوعی بوو، سێ: ئەوروپاییە، لە ئەورووپا بوو بە عەقڵێکی گەورەوە، ئەو شتانە کە ناوبراو دەربارەی ئیسلام نووسیونی، کەس نەینووسیوە، بەڵام ئەو ئیسلامەی ئێستا نا، چونکە لە سەردەمی خۆیدا ئیسلام هەنگاوێکی زۆر گەورە بووە بۆ پێشەوە، ئەوەی ئەو نووسیویەتی هیچ

کەسێک نەینووسیوە. پێت دەڵێم هەم جوولەکە، هەم مارکسی و هەم ئەوروپایی، هەموو ئەو شتانە کە ئەوان ڕقیان لێیەتی، بە جۆرێک نووسیویەتی کە پیاو تەسەور ناکات. دەبێت لەو قوژبنەوە سەیری ڕۆژهەڵاتناسی بکرێت.

پ. بەڕێزتان چەند جارێک ئاماژەتان بە ناوی مامۆستا ئەمین زەکی بەگ دا، ڕۆڵی مێژوونووسانی کوردی وەک مامۆستایان ئەمین زەکی بەگ، ڕەفیق حیلمی و حسەین حوزنی موکریانی لە نووسینەوەی مێژووی کۆن و نوێی کورددا چ گرنگییەکی هەبووە و ئایا کارەکانیان تائێستایش، لە بواری لێکۆڵینەوەی زانستیدا، گرنگییەکیان ماوە؟

و. ئەوانە زۆر گەورەن، ئەوانە مامۆستامانن، ئەوانە بەردی بناغەیان داناوە، ئەگەر واز لە شەرەفخانی بەدلیسی و مەحموودی بایەزیدی و ئەوانە بێنین چونکە دەستەی یەکەمن، ئەوسا پێت دەڵێم وا دیارە ئەو بەرهەمەمت دەربارەی مێژوو نەخوێندبێتەوە یان ئەگەر خوێندبێتتەوە، ڕەنگ بێت لە بیرت چووبێت، کە لەو کتێبەدا زۆر بەشانازییەوە باسی هەموویانم کردووە، تەنانەت کتێبەکەم پێشکەش کردووە بە شەرەفخانی بەدلیسی و مەحموودی بایەزیدی و محەمەد ئەمین زەکی. مامۆستا حسێن حوزنی موکریانی، خۆزگا خۆزگا هەزار دڵسۆزی وەکو ئەم مامۆستایەمان هەبووایە، وەختی خۆی چییان دەوت دەربارەی مامۆستا حسێن حوزنی موکریانی، یان دەربارەی پیرەمێردی شاعیری گەورە کە نەورۆزی دەکرد، ئێستاش لە بیرمە دەیانوت: ئەوە بە پارەی ئینگلیز دەیکات. خۆزگە بە پارەی ئینگلیز ئەو نەورۆزی بکردایە! کێ دەتوانێت جارێکی تر نەورۆزەکەی پیرەمێرد بڵێتەوە. ئەوانە هەموویان شتن، من بەشانازییەوە دەڵێم: مامۆستا ڕەفیق حیلمی کە دیومە، چوومەتە خزمەتی، مودیری سانەوەی شەرقییە بوو لە بەغدا. لەگەڵ برای خۆشەویستمدا مامۆستا شیروان عەلی برای خوالێخۆشبوو فەرەیدون عەلی ئەمین‌دا چووینە لای. زوو زوو دەچوومە لای و ڕێگەی نیشان دەدام. تەنانەت هەتا مامۆستا شیروانی لەلای خۆی دامەزراند، ئەو لە بەشی ڕیازیات بوو، لە پۆلی چوار بوو، لای خۆی دایمەزراند وەک موحازیر، چونکە دەیزانی ئەو وەختە باری ئابووری خەڵکەکە، هی قوتابییان زەحمەت بوو. مامۆستا ڕەفیق حیلمی پیاوێکی زۆر زۆر گەورە بوو، دڵسۆز بوو. ئێستا نامەوێت هەندێ کەلێن لە یاداشتەکانی مامۆستا ڕەفیق حیلمیدا هەیە و گەورەی بکەم و شتەکانی تر نەبینم، ئەوە گوناهە. گوناهیش ئەو وشەیە نییە کەوا من دەمەوێت بیڵێم. مامۆستا ئەحمەد خواجەم لە نزیکەوە دەناسی، پیاوێکی زۆر زۆر دڵسۆز و گەورە بوو. تەسەور بکە مامۆستا ئەحمەد خواجە لە 1974دا کە دیسان شۆڕش بەرپا بووەوە و بەیاننامەی 11ی ئازار سەری نەگرت، ئەو بەو تەمەنەی خۆیەوە بە گۆچانەکەیەوە هاتەوە ڕیزی شۆڕش. ئەو کوڕی خواجە ئەفەنییە کە یەکێک بووە لە مامۆستاکانی شێخ مەحموود، ئەو یەکێک بوو لەوانەی شێخ مەحموودی بە هەستی کوردایەتی گۆش کرد، بەپێی بۆچوونی ئەوسای خۆی. ئەوەیە ئەحمەد خواجە. بەڵێ بە دڵسۆزی مایەوە لەوێ هەتا شۆڕش تووشی نوشستی بوو. مامۆستا حسێن حوزنی موکریانی لەگەڵ تۆفیق وەهبیدا «پەیام»ی دەرکردووە، خۆزگە سەد گۆڤاری تری وەک پەیامان دەبوو. ئەوان ئەو گۆڤارەیان دەرکردووە و ئێمە خستوومانەتە خانەی ئەوەی کە پیاوی ئینگلیزن. ئەی بۆ حیسابی ئەوە بۆ

حسێن حوزنی موکریانی ناکەیت کە بە پارەی خۆی چاپخانەیەکی کڕی و لە ڕەواندز دایمەزراند و گۆڤار و چاپەمەنیی ڕێکوپێکی پێ دەرکرد. ئەوانە هەموو سەربازی ونن لە مێژووی میللەتەکەماندا. من خۆم بە قوتابییان دادەنێم. شانازی دەکەم کە قوتابی ئەو جۆرە کەسانەم. ئەوانە نیشتمانپەروەر بوون، ئەگەر ئەوانە نەبوونایە بزووتنەوەی نەتەوەیی کورد نەدەگەیشتە ئەم ڕادەیەی ئێستای.

پ. دوابەرهەمی بەڕێزتان کتێبێکە سەبارەت بە کەرکووک «کەرکووک و دەورووبەری»، پێمان خۆشە لێرەدا ئاوڕێک لە چیرۆکی ئەو کتێبە بدەینەوە کە زۆر پێوەی ماندوو بوویت، تەنانەت لە هەوڵی بەچاپگەیاندنی هەندێ لە بەشەکانی ئەو کتێبەدا بوویت، لەکاتێکدا کە هێشتا سەددام لەسەر حوکم بوو! دەکرێت سەبارەت بەو کتێبە هەندێ زانیاری لە بەڕێزتەوە ببیستین، بە تایبەت لەو بارەوە کە باسی کوردستانیبوونی کەرکووک چەند گرنگی پێدراوە؟

و. دیسان لێرە شتێک دووپات دەکەمەوە، جاران کە لێیان دەپرسیم کامە کتێبی خۆتت بەلاوە بایەخدارە، هەمیشە یەک وەڵامم دەدایەوە، دەموت: «ئەوانە هەموویان وەکو کۆرپە وان، هەموویان نازدارن لەلات. بەڵام ئەگەر هەر چار نەبێت و ئەگەر پێم بڵێن، دەڵێم: «کوردستان لە ساڵەکانی جەنگی جیهانی یەکەمدا» بەنرخترین بەرهەممە، بەڵام ئەگەر ئێستا لێم بپرسن، بێ سێ و دوو و بێ دوودڵی دەڵێم: کتێبی کەرکووک و دەورووبەری».

مێژووی ئەو کتێبە داستانێکە، داستانێکی سەیری هەیە. بەر لە هەرشت شانازی بە ناوەکەیەوە دەکەم: «کەرکووک و دەورووبەری، لێکۆڵینەوەیەکی بەڵگەنامەیی دەربارەی پرسی کورد لە عیراقدا»، کە پێشکەشم کردووە بەو عەرەبانەی چەند قەبووڵ ناکەن چەوساوە بن، هێندەش قەبوڵ نەکەن چەوسێنەر بن. زۆر شانازی بەو شتانەوە دەکەم. بەڵام چۆن بیرم کردەوە ئەو کتێبە دابنێم. من حەزم دەکرد و زۆرجار ئەوەم وتوە کە نابێت کەرکووک بکرێتە بیانوو، ئەگینا عەرەب نەتەوەیەکی دڵسۆزی خەباتگێڕی وەک نەتەوەی کورد دەدۆڕێنن. ئێستا قسەیەکی دوکتۆر موکەڕەم تاڵەبانیم بیر دەکەوێتەوە کە بە سەدام حسێن خۆی وتبوو و لەبەر دڵسۆزی پێی وتبوو: «قوربان کەرکووک بکەرە چەپکەگوڵێکی دیاری دەستی خۆت و با ئاوێک بکرێت بەسەر ئەم ئاگرەی کوردستاندا.»

منیش بەوپەڕی دڵسۆزییەوە کە ئەو هەرایەی دوای ئازادکردنی کوردستان بەرپا بوو، سەدامیش بە هیچ جۆرێ ملی نەدەدا بۆ مەسەلەی کەرکووک، بڕیارمدا کتێبێکی زانستی دەربارەی ئەو بابەتە بنووسم. ئەگەر ئێستا شەهلای خێزانم لێرە بووایە، یەکسەر دەیوت: «نا، کاک عەتا، بنووسە لە ساڵی 1991 دەستی پێکرد، بەڵام من دەڵێم 1992 بۆ؟» چونکە من بەڕێزان جەلال تاڵەبانی و مەسعود بارزانیم ئاگادار کرد کە کارێکی وام بەدەستەوەیە. مام جەلال وەڵامی داومەتەوە، نامەکەی بەرواری 18ی مارتی 1992ە. کەواتە بەلانی کەمەوە لەو تاریخەدا دەستم بەو کارە کردووە. لە نامەکەدا بە دوورودرێژی زۆر پشتگیریم دەکات و دەڵێت: «کە کتێبەکە دەرچوو هەوڵ دەدەین وەریبگێڕین بۆ سەر هەموو زمانە زیندووەکانی دنیا.» ئەو نامەیەم هەیە و پارێزراوە. ئەمجا دەستم کرد بە نووسینەوەی ئەو کتێبە، وەک پێم وتی: بەشی یەکەمی زۆر زەحمەت بوو

بۆم، ئەوەی کە پەیوەندی هەبوو بە مێژووی دێرین و مێژووی سەدە ناوەنجییەکانی کوردەوە. زۆر کتێب و بەڵگەنامە و سەرچاوەی ڕەسەنم بۆ ئەو بەرهەمە ئامادە کرد و شەو و ڕۆژ کارم تێدا دەکرد. بەرهەمێکی هەروا ئاسان نییە، بڕیاریش وایە ئەگەر ژیان دەرفەت بدات، چوار بەرگ بێت، بەرگی یەکەم و دووەمی دەربارەی کەرکووکن. بەرگی دووەمیان لەسەر تەواوبوونە، بەڵام پێرار نەخۆش کەوتم، دەوری هەشت مانگ لەسەر جێگا کەوتم، هەتا دەوامی کولیەم نەدەکرد، لەبەرئەوە تەواوم نەکرد، ئێستا ئەگەر بگەڕێمەوە و دەرفەتی باشم بۆ هەڵبکەوێت، بە مانگ و نیوێک ـ دوو مانگ بەرگی دووەمیشی تەواو دەبێت. بەرگی سێیەمی دەربارەی خانەقی دەبێت. بەرگی چوارەمیشیان دەربارەی ئێزیدییەکان و شەنگاڵ دەبێت. زۆر شتم بۆ ئەو دوو بەرگەیش ئامادە کردووە. هەوڵم داوە لە نووسینەوەی ئەو بەرهەمەدا تەواو بێ لایەن بم، زۆربەی بیروبۆچوونەکان لە زمانی خەڵکەوە دەگێڕمەوە، من خۆم ئەو کتێبانەم دیوە و لام هەن، بەڵام بە وێنە ئەگەر لە زمان شاکر سابر زابتەوە کە تورکمانە، بڵێم: کەوا سەرچاوە عوسمانییەکان دەڵێن: «دوو تەقسیم سێی کەرکووک کورد بووە»، ئەو قسەیە تەنانەت لای خوێنەری کوردیش زۆر مەقبولتر دەبێت. هەوڵم داوە ئەو هونەرە بە کار بهێنم، بڕوا بکە ئەگەر وانەبووایە، کتێبەکە بەبێ ئەوەی من ئاگام لێی بێت لە تورکیا خۆیان تەرجەمەیان نەدەکرد بۆ زمانی تورکی. من هەر ئاگام لێ نەبوو و پرسیان پێ نەکردووم. یەکەمین کەس کە من خۆم بە قەرزارباری دەزانم لەم ڕووەوە کاک حەمید ئەبوبەکر سەرنووسەری ڕۆژنامەی «بەدرخان»ە، ئەو چووبوو بۆ تورکیا و لەوێ بەوەی زانیبوو، سێ نوسخەی بۆ هێنام، هەندێ برادەر پێم دەڵێن: «دەبووایە ئەوان پرسیان بە تۆ بکردایە، دەبێت تۆ داوای حەقی خۆت بکەیت.» داوای حەقی چی بکەم؟ ئەگەر بتوانم پارەشیان بۆ دەنێرم، ئەوەندە مەمنوونم کە ئەو کتێبەیان لەلایەن خۆیانەوە کردووە بە تورکی. ئەڵبەت ئەوە نیشانەیەکی زۆر گەورەیە بۆ ئەوەی کتێبەکە کتێبێکی بەنرخە، بۆیە زۆر شتی لەبارەوە نووسراوە.

لێرەدا دەمەوێت ئەوە بڵێم کەوا من بە درێژایی ڕۆژگاری سەدام حسێن پەیوەندیم لەگەڵ سەرەوەدا هەبووە لە ڕێگەی برا کوردەکانی ئێرانەوە، لە ڕێگەی مامۆستا عەبدوڵڵا حەسەنزادە و محەمەدی حەسەنپوور و ئەو برایانەوە کە هەمیشە نامە و هەموو شتێکی منیان بردووە بۆ ئەوێ و وەڵامەکانی ئەوانیان بۆ من هێناوەتەوە. ئێستا ئەو نامەیەی مام جەلال کە باسم کرد هی 18ی مارتی 1992 کە ئەو کاتە دەبووە هۆی فەوتانی خۆم و ماڵ و منداڵ، کەسوکار و ڕەفیق و برادەریشم، ئەوە ئەوان بۆیان دەهێنام و نامەشیان بۆ دەبردم بۆ ئەوان. هەر بەشێک لە کتێبەکەم کە تەواو دەکرد لە ڕێگای ئەوانەوە دەمنارد و ئەوانیش دەیانگەیاند، خوا هەڵناگرێت مامۆستا مستەفا ساڵح کەریمیش دەورێکی زۆری هەبوو لە چاپکردن و چاککردنی پرۆڤەکاندا. بڕیاریش وابوو لە سەرەتای سەرەتادا کتێبەکە بە ناوی منەوە نەبێت، بنووسرێت لیژنەیەکی تایبەتی لە مامۆستایان ئەم کتێبەیان داناوە. سوتفەیەکی زۆر زۆر سەیر، با بەم بۆنەیەوە ئەمەیشت بۆ بگێڕمەوە، برادەرێکی زۆر نزیک و خۆشەویستم هەیە، بەعسی بوو، وەختی خۆی کەسێکی گەورە بوو، دوکتۆر تاهر البکاء، ئەم کەسە لە ڕێگەی یەکێتیی قوتابییانەوە و بەدڵسۆزییەوە ئەو ڕێگایەی هەڵبژاردبوو، خۆ هەموو بەعسییەکان خراپ نەبوون، ئەو یەکێک لەوانە بوو کە تووشی سەدمە بوو و لەبەرئەوە دوور کەوتەوە لە بەعسییەکان و پەیوەندی لەگەڵ مندا زۆر باش بوو و لە نووسینی خۆیدا نووسیویەتی، دەڵێت: «ئەوەی منی خەبەر کردەوە

کەمال مەزهەر بوو.» ئەمجا لەگەڵ ئەو جۆرە کەسانە کە من بڕوام پێیان بوو و دەمزانی خیانەتم لێ ناکەن، لەگەڵ ئەوانەدا کە دادەنیشتین دەربارەی کورد گفتوگۆمان دەکرد، جارێکیان لەگەڵ دوکتور تاهیر باسی مەسەلەی کەرکووک هاتە پێشەوە. من پێم وت: «کەرکووک شارێکی کوردستانییە و من بە عاتفە ئەوەت پێ ناڵێم. وتم من ئێستا خەریکی دانانی کتێبێکم و ئەگەر بوێرم ئەو کتێبە کە تەواو بوو یەکەم نوسخەی ئەنێرم بۆ «سید الرئیس.» وتم: «چونکە نابێت لەسەر کەرکووک ئێوە نەتەوەیەکی گەورەی وەکو کورد بدۆڕێنن.» پاش ماوەیەک دەستەیەک کوردیان لە سەرکردایەتیی ئەوسای بەعسەوە بانگ کرد، لەوانە مامۆستا حەسیب ساڵح، مامۆستا ئیحسان شێرزاد، هەروەها من و ژمارەیەکی تر، لەگەڵ سەعدی مەهدی ساڵح کە ئەندامی قیادەی قەومی بوو لەگەڵ دووانی تر لە قیادەکان کۆیان کردینەوە، لەوێ ئێمە بەڕاستی پیاوانە قسەمان کرد، ئەمجا من لەوێ بەرگریم لە مام جەلال کرد. هەڵبەت ئەو قسانەیان زۆر پێ ناخۆش بوو، قسەی د. عەبدولستار تاهیر شەریف و قسەی کاک حەسیب ساڵح و قسەی من. لەبەر ئەوە بڕیاریان دابوو ئێمە بگرن و نەفیمان بکەن. خوا هەڵناگرێت سەدام خۆی ئەوەی ڕەفزی کردبوو. من ئەو زانیارییانەم لە ڕێگای د. تاهیر البکا و لە ڕێگەی برادەرێکی ترەوە کە ئەویش شوێنی هەبوو بە دەست هێنا. ئەوانە هەموو تەئسیریان کرد کە موراقەبەیان لەسەر خۆم و خێزانم دانابوو، بۆ هەر شوێنێک دەچووین سەیارە بە دواماندا دەهات. فەرقمان کرد کە تەلەفۆنی ماڵەوە لاقیتەیان تێدا داناوە. ئیتر گەیشتە ئەوەی هەتا لە سەربانەوە گوێیان لێ دەگرتین. ئێستا هەموو بەڵگەنامەکان لەو بارەیەوە لەبەردەستدان. کە کار گەیشتە ئەوە موفاتحەی دوکتۆر تاهیر و دوکتۆر مەناف شوکر النداویم کرد کە سەرۆکی زانکۆی کەربەلا بوو، کوڕێکی باش، ڕێکوپێک، من کاتی خۆی سەرپەرشتیکەری نامەی دوکتۆراکەی بووم، ئەوان ئیسارەی مەوزوعەکەیان کرد لەگەڵ دوکتۆر موئەید الونداوی‌دا کە ئەوکاتە لە موخابەرات ئیشی دەکرد و دوایی لایان برد، ئەویش تەنیا لەبەرئەوەی شیعەیە. ئەو سیانە کە چووبوون لە موخابەرات مەوزوعەکەیان ئیسارە کردبوو، وتبوویان وا نابێت و ئەگەر ئەو پیاوە وای لەگەڵ بکەن، مەجبوور دەبێت وڵاتەکە بەجێ بهێڵێت، یان بچێتە سەرەوە. لە موخابەرات پێیان وتبوون ئێمە ئاگامان لێیە کە ئەو خەریکە لەسەر کەرکوک کتێبێک دائەنێت. دوکتۆر تاهیر زۆر زیرەکە، یەکسەر وەڵامی دابووەوە و وتبووی: «من خۆم ئاگام لەوەیە و بە خۆمی وتووە یەکەم نوسخەی ئەو کتێبە دەنێرم بۆ سید الرئیس، بۆ ئەوەی کەوا ئاوێک بکرێت بەو ئاگرەدا.»

لەبەر هەموو ئەوانەی گوتمن و گەلێک هۆی تری وەک ئەوان ئەو کتێبە کۆرپەیەکی زۆر زۆر خۆشەویستمە، هەر چەند لەو بڕوایەدام کە دوور نییە ئەم کتێبەی ئێستا پێوەی خەریکم و ناونیشانی «کورد و کوردستان لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی بریتانیادا»یە و لەبەر هیچ شتێک وازی لێناهێنم و وا دەبێت بە دوو سەعات و نیو لەبەر خاتری ئێوە وازم لێ هێناوە، وەک تەقدیرێکی زۆری ئەم دیدەنییە. ڕەنگ بێت ئەم کتێبەم بۆڕی ئەو کتێبە بدات. بەدڵنیاییەوە ئەوە ناڵێم، ئەوە دوایی خوێنەران بڕیار دەدەن.

پ. باسی ئەوەت کرد کە مام جەلال نامەیەکی بۆ ناردیت لە هەمان کاتدا باسی ئەوەت کرد کە لەگەڵ کاک مەسعوددا لە پەیوەندیدا بوویت، ئەی لەلای کاک مەسعودەوە وەڵامێکت پێگەیشتەوە؟

و. ئەوانیش زۆریان پێ خۆش بوو، تەنانەت لەدواییدا کە کتێبەکە دەرچوو کەرەتێک لەگەڵ مامۆستا فوئاد عارفدا چووینە خزمەت مەسعود بارزانی، ژمارەیەک لە کتێبەکەم بە تایبەت ئەوەیان کە کرابوو بە ئینگلیزی لەلایەن مامۆستا ئەنوەر قەرەداغییەوە، بۆم برد، کاک مەسعود وتی: «ئەوە باشترین دیارییە کە بۆت هێناوم بۆ ئەوەی کە هەر ڕۆژنامەنووسێک، هەر کاربەدەستێکی ڕۆژئاوایی بێتە لام، ئەو کتێبەیان بدەمێ.» خۆیشت ئاگات لێیە کە مەسعود بارزانی لە پرسی کەرکووکدا زۆر پیاوانە هاتۆتە پێش و ئەوەی کە وەزیری هەندەرانی تورکیا دەرحەق کاک مەسعود کردی، مایەی شانازییە بۆ هەموو کورد و مەسعود بارزانی بەر لە هەمووان. وەختی خۆی خوالێخۆشبوو مەلا مستەفای بارزانیش لە هەموو کۆڕ و دیدەنییەک و موناسبەتێک کە بۆی هەڵکەوتبێت، وتوویەتی: «کە کەرکووک دڵی کوردستانە و ئێمە واز لە کەرکووک ناهێنین.» وا بزانم هەر کوردێک دەست لە کەرکووک هەڵگرێت ئابڕووچوونە بۆی.

پ. بەڕێزتان وتتان لەو کاتەدا بەرگریتان لە مام جەلال کردبوو، ئایا مەسەلەی بەرگرییەکە لەوێدا لە چ ڕوویەکەوە بوو؟

و. ئەوان زۆر تەرکیزیان دەکردە سەر ئەوەی گوایە مام جەلال عەمیلی غەرب و عەمیلی ئێرانە. من لەوێ وتم: مام جەلال نیشتمانپەروەرێکی کوردە و یەکێک لەو سەرکردە کوردانەیە کە زۆر بڕوای بە برایەتیی گەلانە. ئەمجا ڕاستیشە. مام جەلال تا ڕادەیەکی زۆر پیاوێکی مارکسییە و زۆر بەباشی لە مارکسیزم ـ لینینیزم گەیشتووە و بڕوای بە برایەتیی گەلانە و پەیوەندییەکی باشی لەگەڵ بەشێک لە سەرکردەکانی شۆڕشی فەلەستینی هەبوو، بۆ نموونە شەهید شەهابی شێخ نوری شێخ ساڵح یەکێکە لە پاڵەوان و قارەمانەکانی کورد، ئەو ماوەیەک لە مقاومەی فەلەستینیدا بەشداری دەکرد و هەتا ئێستا جلی پێشمەرگایەتیی فەلەستینییەکانی لەلای کەسوکاری ماوە و پارێزراوە، لەوێ بوو دوایی هاتەوە بۆ عیراق. ئەو قارەمانەی کە لە بەندیخانەدا بینیم چ پاڵەوانێک بوو، یەکێک لە سەرکردە هەرە نزیکەکانی مام جەلال بوو. من لەوێدا باسی ئەوەم کرد و داوام کرد کەوا کۆڕێک ببەسترێت و کوردەکان بانگ بکرێن بۆ ئەوەی ئاوێک بکرێت بەو ئاگرەدا تا وەک وتم عەرەب نەتەوەی کورد نەدۆڕێنن لە سەر مەسەلەی کەرکووک، دنیا موڵکی عەرەبە، ئەمجا تەماعیان کردۆتە نەوتەکەی کەرکووک، ئەوەی ئەسڵەن نرخی نییە لای کورد نەوتە، خۆزگە هەر نەوتی نەبووایە، نەوتەکە بووەتە هۆی ئەوەی وا خەڵک چاو ببڕێتە کەرکووک.

یوسف ئیبراهیم یەزبەگ کە لوبنانییە و دۆستێکی گەورەی کورد بوو، لە ساڵی 1934دا کتێبێکی چاپ کردووە، «نەوت قوربەسەریی گەلانە» (النفط مستعبد الشعوب)، کە ساڵی 1973 هات بۆ کۆنگرەی مێژوونووسان لە بەغدا بە خۆیم وت ئەو بۆچوونە دروستەی تۆ و ئەو ناوەی کە بۆ کتێبەکەت هەڵبژاردووە پێش هەموو کەسێک بەسەر کورددا تەتبیق دەبێت. هەموو چاویان بڕیوەتە نەوتەکە دەنا شتی تر نییە. ئەوەی کە کورد بیری لێناکاتەوە نەوتی کەرکووکە.

دوای ڕووخانی سەددام کە عەرەب و غەیری عەرەب لێیان قەوما و ڕوویان کردە کوردستان، چۆن کورد هەموو دەردیسەریی خۆیان و مەئەساتەکانی ڕابوردووی خۆیانیان لە بیر چووە و وەکو برا پێشوازییان

لێکردن. ساڵی 1991 – 1992 کە کارەساتەکەی کوێت ڕوویدا لە کوردستان بووم، دەیان هەزار سەرباز لە کوردستاندا هەبوون و هەموویان خۆیان تەسلیم کرد و چەکیان فڕێدا، بڕوا بکە هەروەک هیچ شتێک نەبووبێت لەبەیندا پێشوازییان لێکرا و نانیان دانێ، هەڵپەڕکێی کوردییان فێر دەکردن. ڕێگایان نیشان دەدان، ئەوەی دەگەڕێتەوە با بگەڕێتەوە. لەکاتێکدا کە ئەمنەسوورەکە داگیرکرا، ئەوەی کە دیمان لەو ئەمنەدا شەرمەزارییە. ژووری تایبەتیان هەبوو بۆ خراپکردنی ئافرەتی کورد. حەز دەکەم ئەوە دووپات بکەمەوە، ڕەنگە لە شوێنی تردا وتبێتم، دوای ئازادیی ئەمنەسوورەکە لەوێ چاوپێکەوتنیان لەگەڵ ئافرەتێکی کورددا کرد ناوەکەیان نەهێنا، ئێزگەی یەکێتی، وتی: «من خوا وای دروست کردووم جوان نیم، دایم ئەوە لێم بوو بووە گرێ لە ناخی دەروونمدا، بەڵام کە گیرام لەگەڵیشدا (س) کە جوانی وا لە دنیادا کەم بوو، گیرابوو، هەموو ڕۆژێک دەهاتن و دەیانبرد تەعەدایان لێ دەکرد.» وتی: «گەیشتبوو بەوەی کە ئیسراحەتیان نەدەکرد ئەوەندە لەش و لارێکی جوانی هەبوو، دەیانبرد بە دەمدا پاڵیان دەخست و قوماریان لەسەر لەشی دەکرد و پێکەکانیان لەسەر لەشی دادەنا». دەیوت: «من لەو ڕۆژەدا هەموو ڕۆژێک نوێژم دەکرد و سوپاسی خوام دەکرد کە منی جوان دروست نەکردووە.» کە گوێم لەوە بوو چاوم پڕ بوو لە ئاو، بە ماڵەوەم وت: «ئەمە یەکەمین جارە لە مێژوودا ڕوو بدات کە ئافرەت لە خوا بپاڕێتەوە و سوپاسی بکات کە جوان دروستی نەکردووە. شتی وا هەر نەبووە.» ئەمجا لەگەڵ ئەوەشدا کوردەکە هەمووی لە بیر چووەوە و ئیلا سێ ـ چوار کەس نەبێت کە بەرەنگارییان کرد لە ئەمنەسوورەکە کوژران. ئەگینا تیایاندا هەبووە مەسئولی ئەمن بووە، بەڵام لەبەرئەوەی لەگەڵ خەڵکەکەدا خراپەی نەبووە، بردبوویان لەگەڵ ماڵ و منداڵی بە مانگ زیاتر بەخێویان کردوون و دوایی ڕەوانەیان کردبوونەوە بۆ خوارووی وڵات. ئەوە وام لێدەکات کە زۆر زۆر سوپاسی خوا بکەم کە بە کورد دروستی کردووم و بە دەگمەن خەڵکم بینیوە کە نەتەوەی کوردی خۆش نەوێت.

پ. باسی ئەوەت کرد کە لە زیندان شەهید شەهابت بینیوە، جەنابت ئەو کاتە زیندان کرابووی یان بۆ سەردانی ڕۆیشتبوویت؟

و. مامۆستا ڕوشدی عەزیز ساڵح هەیە، ئەوەی کە وەزیری داد بوو، نەسرینی خوشکی گەورەم خێزانی ئەوە، جا شێخ شەهاب هەم پورزا هەم ئامۆزای کاک ڕوشدییە، کە گیرا، کە دەچوون بۆ سجن منیش دەچووم لەگەڵیاندا. ئێستاش وێڕای ئەوەی کاک «نیهاد»ی ڕەحمەتی برا بچووکی شێخ شەهاب هاوپۆلم بوو، زۆر شت هەبوون وێڕای کوردایەتییەکەی ئەو پیاوە کە وای لێدەکردم بچم بۆ بەندیخانە و لەوێ خۆی گێڕایەوە، وتی: «ئەو کابرایەی کە لە ئەمن ئەشکەنجەی دەدام لەبەرئەوەی کەوا ئەوەندە تەحەمولم دەکرد لەئاخریدا پێی وتم: بەڕاستی تۆ پیاوێکی نەبەزیت، وام لێهاتووە بە دڵ خۆشم دەوێیت.» شەهاب پەنجەی پێی نیشان داین کە چی لێکرابوو، کە چۆن نینۆکەکەی دەرکرابوو، ئەوەم بە چاوی خۆم دی. ڕۆژی ئیعدامکردنەکە نەسرینی خوشکم ڕێگەی نەدا بچم بۆ لای، لە ترسی ئەوەی من مامۆستای زانکۆم و ناوەکان دەنووسن، بەس وتی: «هەموو شتێکت بۆ نەقڵ دەکەم.» کە گەڕایەوە هەموو شتێکی بۆ گێڕامەوە، زۆر سەیر بووە، هەر لەوەی نەکردووە کە پاش چەند سەعاتێکی تر هەڵیاندەواسن. نەسرین گێڕایەوە نازەنین خانی هاوسەری کە کۆچی دوایی کردووە،

نزیکی ئەوە هات کەوا وەختەکە تەواو دەبێت و بە بەرچاوی ئێمەوە لۆکەیان دەهێنا و ئاویان دەهێنا و قەنارەکانیان ئامادە دەکرد، شەهاب کەوتە جگەرەکێشان، نەسرینی خوشکم دەیوت نازەنین پێی وت: «بە قوربانت بم جگەرە مەکێشە خراپە بۆ سیحەتت.» ئەمانە هەموویان هەڵوێستی دەگمەنن، مێژووی خەباتگێڕانی کوردن و دەبێت بپارێزرێن، بەڵام شانازی بەوەوە دەکەم کە بۆ بەیانی کە چووین لە توبی عەدلی مەیتەکانیان وەرگرینەوە سیان بوون (جەعفەر، ئەنوەر و شێخ شەهاب) ئەو پاڵەوانانە لەسەر ئەرزەکە فڕێ درابوون، تومەس چاویان دەرهێناون دوای مردنیان، وا بزانم خوێن لە دەمی شەهید شەهاب دەهات. ببوورە من چەند جارێکە دووپاتی دەکەمەوە، ئەوی ڕەخنەم لێدەگرێت ئارەزووی خۆیەتی، دڵم ناسکە و خۆم پێ نەگیرا و فرمێسک بە چاومدا هاتە خوارەوە، ڕوشدی زاوام وتی: «کەمال خۆت بگرە.»
ئیتر مەیتەکانمان هێنایە دەرێ. سەیر دەکەم لە بەردەمی توبی عەدلیدا باوکی لەیلا قاسم هاتووە، بۆ ئەوەی خواحافیزی لەو سێ تەرمە بکات. ئێمە تەرمەکانمان هەڵگرت و گەڕاینەوە بردمانەوە بۆ سلێمانی، لە بەغداد جدیدە، من ئۆتۆمۆبیلەکانم وەستان، چووم پارچەیەک قوماشم هێنا دام بەسەر مەیتەکەی شێخ شەهابدا. کە هاتینەوە بۆ سلێمانی من لە پێش مەوکبی ئۆتۆمۆبیلەکەوە دەڕۆیشتم، بە ئەنقەست بە ناوەڕاستی شارەوە بردمەوە لە ڕێگەی بەردەرکی سەرا و لەوێوە بۆ بەر ماڵی شێخ شەهاب. کە مەیتەکەمان داگرت نازەنین خان هاتە دەرەوە، هەرگیز ئەوە لە یاد ناکرێت، بە دەنگی بەرز ئەی ڕەقیب هەر ماوە قەومی کوردزوبان و کەس نەڵێ کورد مردووەی دەوتەوە. کوڕێکی گەنجی لە تۆ منداڵتر لە تۆ کورتەبنەتر و لاواز هات، لەگەڵ هاوەڵەکانیدا مەیتەکەیان هەڵگرت وتیان ئەم مەیتە ئیتر موڵکی ئێوە نییە، موڵکی میللەتە و ئێمە خۆمان دەیبەین. لەو کاتەدا ئەمریان کرد بە ئینزیباتەکان و بەربوونە خەڵکەکە، ئیتر بە هێواشی مەیتەکەمان برد بۆ گۆڕستانی سەیوان، شەوێک بەرلەوە بردمانە مزگەوت، نەیانهێشت تەعزەیەیان بۆ دابنێین، بەڵام خوا هەڵناگرێت زۆر کەس کە چاوەڕوان نەدەکرا لەو ڕۆژە سەختەدا بێنە سەر قەبران، هاتبوون. یەکێک لەوانە نامیقی میرزا تۆفیقی قەزاز بوو، چونکە ئەوانە هەم بە تەمەن بوون و لەوانەیە لەو ڕۆژەدا دەسڕێژ بکرێت، هاتبوون و هەموو وەستاین و دوای ئەوە بە خاک سپێردران. دوای ئەوەی کە گەڕاینەوە بەغدا، شێخ دارۆ لە گرتووخانە بوو، بۆ سەرەخۆشی چووین بۆ لای، شتێکی زۆر سەیری بۆ گێڕامەوە. وتی: «پێش ئەوەی کە هەڵیانبواسن پێیان ئەڵێن: کێتان ئەوێ لە گرتووخانەکە کە بێت بۆ لاتان»، شێخ شەهاب، دارای بانگ کردووە، شێخ جەعفەر یەکێکی تری بانگ کردووە و کاک ئەنوەریش یەکێکی تر، سیان لەو کوردانەیان بانگ کردبوو، ئەمە دارۆی شێخ نوری بۆی گێڕامەوە، وتی: «جەعفەر پێی وتین وەختی قسە نییە، وەرن بە ئینتیباهەوە، چونکە ماوەیەکی زۆر کەممان بەدەستەوەیە، من سروودێکم داناوە دەمەوێت ئەو سروودە لە بەر بکەن و ئاوازیشم بۆ داناوە و دەبێت ئاوازەکەش لەبەر بکەن»، پێش ئەوەی کەوا بتوانم ئەو شتە تەوسیق بکەم، بەداخەوە دارۆ خوا بردیەوە، بەڵام دوایی کەوتمە سۆراخی ئەو داستانە، داوام لە حاجی نوری باوکی موفیدی زاوام کرد کە تاقیبم بۆ بکات، لەم چەندانەدا موژدەیەکی وای داومەتێ: دەڵێت: «ئەو کەسانەم دۆزیوەتەوە کە لەو کاتانەدا داوایان کردبوون و ئەوان دەڵێن شتێکی وا بووە و دوایی تەفسیلاتەکەت بۆ دەنێرم.»

پ. بگەڕێینەوە سەر کەرکووک، بە بڕوای بەڕێزتان لە عیراقی نوێدا سەرکردەی کورد و سیاسەتمەداری کورد توانیویانە چ ڕۆڵێک ببینن بۆ ئەوەی کەرکووک بگەڕێننەوە ئامێزی کوردستان؟ بەڕێزتان پێشنیارتان چییە بۆ ئەوەی سیاسەتمەدار و دەسەڵاتداری کورد لە عیراقی نوێدا، بە شێوەی دیالۆگ و زانستییانە و بە بەڵگەی باشەوە بتوانن کاری باشتر بۆ چارەسەرکردنی کێشەی کەرکووک بکەن؟

و. پێم وایە ڕابەرانی کورد بایەخێکی زۆریان داوە بەو پرسە، چونکە بەڕاستی ئەوە پرسی دواڕۆژی هەموو نەتەوەی کوردە و ئەو پرسە لەبەرئەوەی هەموو دوژمنانی کورد، دۆستی کوردیش بایەخیان پێ داوە، لەبەرئەوە وا بزانم سەرنجی هەموو لایەکی ڕاکێشاوە و سەرنجی هەموو لایەکیش ڕادەکێشێت. سەرکردەکان باش مامەڵەیان لەگەڵ ئەو مەسەلەیەدا کردووە. بەس عەرەبی زۆر ڕێکوپێک هەیە کە دەتوانن دەوری باش ببینن. بۆ نموونە پارێزەر زوهێر کازم عەبوود بە قەدەر من و تۆ کوردی خۆش دەوێت. وەک ڕەشید الخیون کە خۆت دەیناسی، من هەر نەمدیبوو و نووسینەکانیم دەخوێندەوە، بە تایبەت ئەو شتانەی کە چوارشەممان لە شەرقلئەوسەتدا بڵاوی دەکردەوە. ئەو جۆرە کەسانە، ئەگەر بیانخەیتە گەڕ، وایان لێ بکەیت تەبەنای ئەو بابەتە بکەن، ڕەنگ بێت باشتر دەنگ بداتەوە. لێرەدا دەڵێم خۆزگە، یەکێکی تر هەبووایە غەیری کورد، ئەو کتێبەی من ئەو بینووسیایە، چونکە بەو جۆرە کاریگەرتر دەبێت. ئێمە دەبێت هەوڵ بدەین تا کۆنگرە بکرێت بۆ پرسی کورد کەمە، هەتا لەسەری بنووسرێت کەمە و زۆر کەسیش زۆر بەڕێکوپێکی و بەباشی لەسەر کەرکووکیان نووسیووە، یەکێک لەوانە دوکتۆر نوری تاڵەبانی‌یە کە خەڵکی کەرکووکە. وا بزانم کۆنگرەیەک پێش ڕووخانی سەدام گیراوە و توێژینەوە و وتار و بابەتەکانیان هەمووی بڵاو کراوەتەوە. مەبەستم ئەوەیە هەر شتێک تەرخان بکەین بۆ جیبەجێکردنی ئەو پرسە کەمە. ئەوە دەبێت پرسی یەکەمی هەموومان بێت. بڕوا بکە کە شتێکی ڕێکوپێک و بە دڵی خۆم دەدۆزمەوە لەسەر کەرکوک لەو بەڵگەنامانەدا شاگەشکە دەبم و وا دەزانم ئەو ڕۆژە هەموو دنیا هی منە. برایەکی زۆر خۆشەویستم هەیە لێرە دوکتۆر ئەمین موتابچی، پیاوێکی زۆر ڕێکوپێک و لێهاتووە، دەتوانیت قسەی لەگەڵدا بکەیت، هەموو ڕۆژێک لە دوای سەعات حەوتەوە تەلەفۆنم بۆ دەکات، پێم دەڵێت: کەمال ئەمڕۆ چی تازەت دۆزیوەتەوە. دەبێت هەموو ڕۆژێک ڕاپۆرتێکی بدەمێ دەربارەی پوختەی کارەکانم لەو ڕۆژەدا. ئەمجا قسەی زۆر خۆش دەکات، پێش ئەوەی تۆ بێی قسەیەکی ئەوم لەم کتێبەمدا نووسیوەتەوە. لێی بپرسە کە شتێک لەسەر کەرکووک دەدۆزمەوە بە چ حەماسێکەوە پێی دەڵێم.

پ. لە باشووری کوردستان، ڕەخنە و گلەیی و گازەندەی زۆر هەیە بەرانبەر سیاسەتمەدار و سەرکردەکانی کورد و حکوومەتی هەرێمی کوردستان، کە گوایە نەیانتوانیوە بەپێی پێویست ئاوڕ لە مەسەلە چارەنووسسازەکانی کورد و چارەسەرکردنی کێشەی نەتەوەکەمان بدەنەوە، بۆچوونی بەڕێزتان چییە لەو بارەیەوە؟

و. هەمیشە بۆچوونێکم هەیە و پێی لەسەر دادەگرم، دەڵێم: «باری سەرکردەکانی کورد یەکجار قورسە.» ئێمە نابێت هەرگیز ئەوەمان لە بیر بچێت. دەبێت هۆی یاریدەر بین نەک کۆسپ بین لەبەردەمیاندا، نەک گێرەشێوێن بین لە هیچ بوارێکدا، چونکە نابێت شتێک بکەیت کە دوژمنت پێی خۆش بێت. هەندێ ڕەخنە و شت

دەخوێنمەوە و دەیبیستم، غەیری دوژمنی کورد کەس دڵی بەو شتە خۆش نابێت، لەبەرئەوە ئێمە دەبێت ئاگامان لێ بێت. سەرکردەکانی کورد بە شێوازێکی لێهاتوو هاتوونەتە گۆڕەپانی چارەسەرکردنی کێشەی نەتەوەکەمان. موبالەغاتی زۆر دەکرێت. شت دەوترێت کە ناچێتە ئەقڵەوە. وێڕای ئەوە لەم ڕۆژانەدا لەگەڵ بردەرێکدا باسی ئەو جۆرە کەموکورتیانەمان دەکرد. لێم پرسی و پێم وت: پێم بڵێ، [ئەو برادەرەم زۆر موعجیبە بە لەندەن و خەڵکی لەندەن و حەقی خۆشییەتی] ئایا لەم وڵاتەدا کەموکورتی نییە، چۆن نییە. کەموکورتی بە قەدەر دنیایەک هەیە. ئەو ڕۆژنامە گەورانەی وەکو تایمسی لەندەنی و گاردیەن و... کەوتوونەتە هەڵەی واوە کە پیاو تەسەور ناکات، ئەوان نەیانویستووە ئەو هەڵانە بکەن، لە کاتی خۆیدا بە دڵسۆزی کردوویانە، بەڵام ئەنجامەکانی زۆر زۆر خراپە. ئەو توندڕەوییە بۆ ئێمە دەست نادات، دەبێت لەگەڵ هەموو بابەتەکاندا زۆر زۆر میانڕەو بین، عەقڵ بخەینە کار. بەداخەوە هەن زمانیان لە پێش عەقڵیاندا دەخەنە کار، لە کاتێکدا دەبێت پێچەوانە بێت، ئەگینا دوژمن بە خۆت خۆش دەکەیت. کاکە گیان گەیشتووین بەوەی کە ئێستا هەموو لایەک لە ڕۆژهەڵاتی نزیک و ناوەڕاست و لە هەموو جیهاندا حیسابێک بۆ کورد دەکەن. مەگەر ئەوە گاڵتەیە. ئێمە گەیشتبووینە سەرەمەرگ. ئێستا گەیشتووین بەوەی کە وەزیری دەرەوەی ئەمریکا بێت و زیارەتی وڵاتەکەمان بکات. بگاتە ئەوەی کە زاڵمای خەلیلزاد لە هەموو کەسێک بەپەرۆشتر بێت بۆ ئەوەی زانکۆی ئەمریکایی لە کوردستاندا بکرێتەوە و خۆم گوێم لێ بوو وتی: «خۆشترین بڕیار کە درابێت لەلایەن منەوە لەو ماوەیەدا کە لە عیراق بووم، بڕیاری دامەزراندنی زانکۆی ئەمەریکایی بوو لە کوردستان.» ئەمانە دەسکەوتن و دەبێت ئاگامان لێیان بێت، خۆزگە لەمە زیاتر دەبوون، بەڵام شت بەبێ کەموکورتی نابێت.

پ. بەڕێزتان وەکو مێژوونووس، گەشبینی بە داهاتووی گەلی کورد، بە تایبەت حکومەتی هەرێمی کوردستان؟

و. نەک هەر گەشبینم، دیسانەوە ئەوە دەڵێمەوە، من وەکو مێژوونووس گەشبینم، چونکە بڕوام هەیە کە ڕەوڕەوەی مێژوو هەمیشە بەرەوپێش دەڕوات، هەرگیز ناگەڕێتە دواوە، ئەمە خاڵێکی بایەخدارە. ڕاستە لەوانەیە ڕەوڕەوەکە خێراییەکەی کەم بێتەوە، لەوانەیە بۆ ماوەیەک بوەستێت، بەڵام لە دواییدا هەر تەکان دەدا بە خۆی و هەر بەرەوپێش دەڕوات. ئەگەر وانەبوایە ئاڵوگۆڕەکانی جیهان هیچی ڕووی نەدەدا، مرۆڤایەتی بەرەوپێش نەدەڕۆیشت. لەبەرئەوە من گەشبینم. هەندێ کەس ئەو قسەیەی منیان پێ ناخۆشە. ئاخر شتی وا ڕووی داوە لە شوێنی تر، ئەوانیش کێشەی گەورەیان بووە، بەڵام ئێستا ئەوە بووە بە ڕابوردوو، خەڵکەکە هەر لە بیریشی نەماوە.

پ. فەرهاد شاکەلی، لە ڕۆژنامەی (ئاسۆ)دا، ژمارەی 413ی ڕۆژی یەکشەممەی 2007/4/22، لێکۆڵینەوەیەکی بڵاو کردووەتەوە بە ناونیشانی «ڕۆژنامەگەریی کوردیی: ڕاستکردنەوەی هەڵەیەکی چل ساڵە»، سەبارەت بە دەرچوونی یەکەمین ژمارەی ڕۆژنامەی (کوردستان)، کە تێیدا بەپێی لێکۆڵینەوەکەی

شاکەلی، یەکەمین ژمارەی ڕۆژنامەی کوردستان لە قاهیرە، ڕۆژی پێنجشەممە 21ی نیسانی 1898ی زایینی دەرچووە، نەک ڕۆژی هەینیی 22ی نیسان.

شاکەلی، جەخت لەسەر ئەوە دەکات کە «هەر زانیارییەکی دیکە لەگەڵ ئەم ئەنجامگرییەدا نەگونجێت ناڕاستە و دەبێ ڕاست بکرێتەوە.» و ئاماژەی بە ناوی بەڕێزتان و چەند لێکۆڵەرەوە و مێژوونووسی کورد کردووە کە بە هەڵە ڕۆژی 2007/4/22یان بە یەکەم ڕۆژی دەرچوونی یەکەم ڕۆژنامەی کوردی داناوە.

و. فەرهاد شاکەلی کوڕێکی لێهاتوو و خزمەتگوزارە و لە دەمێکەوە دەیناسم، پێش ئەوەی بێتە دەرەوە هەر لە کوردستان و لە کاتی خۆی لەنزیکەوە ناسیومە، هەمیشە پشتگیریم کردووە. من تا ئێستا ئەو وتارەم نەدیوە، بۆیان ناردم لە ڕێگەی ئەنتەرنێتەوە، بەڵام نەمتوانی بیخوێنمەوە، چونکە وەسایلی خوێندنەوەم نییە. یەکەم کەس کە دەربارەی ئەوە ئاگاداری کردم یەکێکە لە ڕۆژنامەنووسە هەڵکەوتووەکانی نەتەوەکەمان، مامۆستا عەبدوڵڵا زەنگەنە، کە من هەر پێی دەڵێم زەنگەنەی خۆشەویست. ئەو زۆر شارەزای ڕۆژنامەنووسیی کوردییە، وتاری زۆر ڕێکوپێکی هەیە و وا بزانم ئێستا یاریدەدەری سەرۆکی سەندیکای ڕۆژنامەنووسانە لە کوردستان. ئەو ئاگاداری کردم و وا بزانم وتارێکی دەربارەی ئەوە نووسیوە، بەڵام کەمال مەزهەریش وەک هەر کەسێکی ئەم جیهانە پان و بەرینە لەوانەیە بکەوێتە هەڵەوە، با کاک فەرهاد شاکەلی و کەسانی تر هەڵەکانی من ڕاست بکەنەوە و زۆرم پێ خۆشە، بەڵام دەزانم خزمەتی ڕۆژنامەنووسیی کوردیم بەڕێکوپێکی کردووە، چیم لە باردا بووە کردوومە. یەکەم کەس کە بە زمانی بێگانە لەسەر یەکەم ژمارەی کوردستانی نووسی بە زمانی ڕووسی و لە گۆڤارێکی ئاکادیمیی بەرزدا، کەمال مەزهەر بوو. بەڕێز دوکتۆر مارف خەزنەدار کە ڕۆژنامەکەی دۆزییەوە لە لینینگراد، وێنەیەکی یەکسەر بۆ من نارد. من لەسەر ئەو وێنەیە وتارێکی سەنگینم بڵاو کردەوە لە گۆڤاری گەلانی ئاسیا و ئەفریقادا کە گۆڤارێکی ئاکادیمیی بەرزە، وێڕای ئەوە وا بزانم دۆزینەوەی «تێگەیشتنی ڕاستی» و ڕاستکردنەوەی ئەو ڕۆژنامەیە و دەرکردنی کتێب لەسەر «تێگەیشتنی ڕاستی» باوەڕ ناکەم لە یەکەم ڕۆژنامەی کوردستان کەمتر بێت. ئەمجا لەگەڵ ئەوەشدا هەبوو ڕەخنەی لە کتێبەکەم گرت لەسەر «تێگەیشتنی ڕاستی» کە چوارسەد لاپەڕە دەبێت. مێژوونووسێکی شارەزای دڵسۆزی وەک خوالێخۆشبوو مامۆستا عەلادین سەجادی کەوتبووە هەڵەی گەورەوە دەربارەی «تێگەیشتنی ڕاستی»، ئەوانەم هەموو ڕاست کردۆتەوە. بەڵکو منیش لە شتێکدا بکەومە هەڵەوە و یەکێکی تر بۆم ڕاست بکاتەوە، قسەی چی دەکات ئەوە شتێکی زۆر ئاساییە.

پ. ئەگەر بەپێی ئەو ڕاستکردنەوەی کاک فەرهاد شاکەلی بێت، 21ی مانگ ڕۆژی دەرچوونی یەکەم ژمارەی کوردستان بێت، دەبێت ئەو یادەوەرییە لەمەوبەدوا ڕاست بکرێتەوە لەلایەن ڕۆژنامەنووسان و ئەوانەی بەرپرسی ئەو بوارەن. بە بڕوای بەڕێزت ئەو مەسەلەیە چۆن چارەسەر دەکرێت؟

و. ئەوە کێشەیەکی ئاڵۆزە و ئاسان نییە. ڕەنگ بێت ئەگەر دەستەیەکی شارەزای ڕێکوپێکی وەک دوکتۆر کەمال فوئاد و مامۆستا عەبدوڵڵا زەنگەنە و مامۆستا محەمەدی مەلا کەریم و ئەوانە پێک بهێنرێت و لێی بکۆڵنەوە و بگەنە ئەنجامێک، ئەوکاتە ئەو شتە دەبێت بڕیاری لەسەر بدرێت. یاخوا کێشەکانمان هەر ئەوانە بن.

پ . له دوای ڕاپەڕینەوە ئاستی ڕاگەیاندنە کوردییەکان چۆن هەڵدەسەنگێنیت، تا چەند دوکتۆر کەمال لەنزیکەوە لەگەڵ ڕاگەیاندنی کوردیدا پەیوەندی هەیە؟
و. لەسەرەتادا عەرزم کردیت، ئێمەمانان ناچارین زۆر بنووسین و کەم بخوێنینەوە، واتە بەدەر لە بابەتەکەی خۆمان دەرفەتی ئەوەمان نییە، لەبەرئەوە من چیم دەکرد لە عیراق و بەغدا، هەموو ڕۆژێک دەبوو گوێ لە دەنگوباسێکی کوردستان تی. ڤی. لەگەڵ دەنگوباسێکی کوردساتدا لە سەعاتێکدا بگرم و یان شەرقییە یان ئەلعەرببیە، بۆ ئەوەی شتەکان لێک بدەمەوە. بەڵام کە بەهۆی نەخۆشییەکەمەوە هاتم بۆ ئێرە بۆ عیلاج کە لە مانچێستر لەماڵی نەجاتی خوشکم بووم، لەوێ دەرفەتێکی زۆرم هەبوو، نەمدەزانی چی بکەم، دادەنیشتم و سەیری کەناڵە کوردییەکانم دەکرد، زۆر لەزەتم لێدەدین، تەنانەت شەهلا دایم پێم دەڵێت: کەمال هەموو ژیانی بەسەریەکەوە ئەوەندەی مانچێستر لە ماوەی ئەو 6-7 مانگەدا سەیری پرۆگرامی تەلەفیزیۆنەکانی کردووە، هەموو بەسەریەکەوە بە قەدەر ئەوە نابێت. بەڕاستی لەزەتم لێدەدی، بەرنامەیەکی زۆر خۆش هەیە، بەرنامەی بەرنامە، بەپەرۆش بووم بۆی و بەڕاشکاوی ڕەخنەیان دەگرت. باوەڕ ناکەم لە ئینگلتەرا بتوانیت لەوە زیاتر بە تۆنی بلێر بڵێیت وەک ئەوەی ئەوان لە بەرنامەی بەرنامەدا بە ڕابەرەکانی کوردی دەڵێن.
ئەوە زۆر زۆر باشە، با هیواداربین لەوەش باشتر بێت، بەڵام با ڕابوردووشمان لەبیر نەچێت؟

پ. لە دیدارێکی کاک نەوشیروان مستەفادا لە گۆڤاری «مەڵبەند»دا (ژ95)، پاشان هەمان دیدار لە ڕۆژنامەی «ئاسۆ»دا بڵاو کرایەوە، لەوێ زۆر بەڕاشکاوی ئاماژە بەوە دەدات کە هەموو ڕۆژنامە و کەناڵە کوردییەکان لە کوردستان هەن سەربەخۆ نین و سەر بە حزب و لایەنە سیاسییەکانن. ئایا بە بڕوای تۆ ئەو پابەندبوونە بە لایەنە سیاسییەکان و سەربەخۆنەبوونی ڕۆژنامەکان چەند زیان دەگەیەنێت بە دنیای ڕۆژنامەگەری بە ئێستا و بە داهاتووشیانەوە؟
و. مامۆستا نەوشیروان مستەفا پیاوێکی زیرەک و وردە، نامەوێت گومان بکەم لە هیچ دڵسۆزییەکی ئەو، بەڵام حەز دەکات هەموو شتێک بە جارێک بێ کەموکورتی بێت، ئەو زیاتر ئاگاداری نهێنییەکانە و من ئاگادار نیم، ئەو شتانەی دەیانڵێم سەرنجی تایبەتی خۆمن.
ئێستا کە باسی بەرنامەی بەرنامە دەکەم، دەبینم ڕەخنە لە هەمووان دەگرێت، ئەمە شتێکی زۆر زۆر باشە. خۆزگە ئەو پرۆژەیەی کە ئێستا بەدەستیەوەیە سەرکەوێت و لە ڕێگەی ڕۆژنامەنووسی و ئەو کەناڵی تەلەفیزیۆنییە کە بەنیازن دایبمەرزێنن، ئەگەر ئەوە سەر بگرێت، مامۆستا نەوشیروان دەتوانێت خزمەتی زۆر لەو بوارانەدا بکات، ئەوەیش هەمووی دەچێتە خانەی سیاسەت و خزمەتی کوردەوە.
هەندێ جار لەگەڵ برای خۆشەویستم دوکتۆر ئەمین موتابچی کە هاوسۆزین، هاوبیرین، دەتوانین خۆزگەکانی خۆمان لای یەکتری باس بکەین، زۆرجار دەڵێین خۆزگە مامۆستا ئیبراهیم ئەحمەد هەر خەریکی نووسینی کوردی دەبوو، چونکە لە ڕێگەی نووسینەوە خزمەتێکی زۆر گەورەی دەکرد و کەم کەس وەک ئەو ڕازاوە دەینووسی، یانی من نامەوێت لە ڕۆڵی هیچ کەسێک کەم بکەمەوە و تا ڕادەیەکی باش لە ڕۆڵ و شایستەیی

کەسەکان گەیشتووم، بەڵام مەسەلەی زمان گاڵتە نییە. یەکێک لەو شتانە کە دوژمنانی کورد دەیانەوێت زەفەرت پێ بەرن لە ڕێگەی زمان و ویژەی کوردییەوەیە، دەیانەوێت زمانەکەت زیندەبەچاڵ بکەن، ئەوە کە دەڵێم دەزانم کە ئیبراهیم ئەحمەد دیاردەیەکی زۆر گەورە بووە لە مێژووی کورددا، بەڵام ئەوە لەگەڵ خۆمدا و لەگەڵ دوکتۆر ئەمین موتابچیدا دەڵێین و هەردووکمان باوەڕمان وایە و ئەوەش نیشانەی گەورەییە و لێکەمکردنەوە نییە.

پ. تا چەند بەڕێزتان لەنزیکەوە ئاگاداری ئەو یادداشت و بیرەوەرییانەن کە سەرکردە و سیاستمەدارانی کورد لە پێش یان دوای ڕاپەڕینەوە نووسیویاننتەوە و بیروبۆچوونتان سەبارەت بە نووسینەوەی ئەو یادداشت و بیرەوەرییانە چییە؟

و. یادداشت و بیرەوەری سەرچاوەیەکی زۆر ڕەسەن و بایەخدارە و لەبەرئەوەی لە یادداشتەکانی مامۆستا فوئاد عارفدا کارم کردووە و لەوێش بیروبۆچوونی خۆمم دەربڕیوە. ئەو پیاوە کەسێکی زۆر زۆر ڕاستگۆیە، کوردێکی زۆر سافە، زۆر ڕێزی هەیە لام، جا بۆیە دەڵێم تەنانەت ئەو کە بیرەوەرییەکانی دەنووسێتەوە ناتوانێت لە سەداسەد هەموو ڕاستییەکان وەکو خۆی بنووسێتەوە، بۆ؟ چونکە هەندێ ڕاستی هەیە ئەو لەدڵسۆزییەوە بە پێویستی نازانێت لە بیرەوەرییەکانی خۆیدا بینووسێتەوە. لەبەرئەوە مێژوونووس کە بیرەوەری هەر کەسێک بە کار دەهێنێت، تەنانەت خوای دەکرد یەکێکی وەکو چرچیل دەبوو، یان یەکێک لە سەرۆکەکانی ئەمریکا دەبوو، دەبێت ئاگات لە هەموو شتێک بێت. بیرەوەری شتێکی بایەخدارە و ئەوانیش دریغییان نەکردووە و بیرەوەرییەکانیان جێگەی تەقدیرە و لەم چەند مانگانەدا بیرەوەرییەکانی کوردێکی زۆر دڵسۆز دەردەچێت، بەداخەوە ئەمری خوای کرد خوالێخۆشبوو محەمەد دەربەند فەقەرەیی کە باوکی دوکتۆر نزارە، ئەو بیرەوەرییانە زۆر نازدارن و کوردایەتییەکی زۆر سەیری کردووە. جا خەڵکی خانەقینیش بیرەوەری بنووسێت، ئەوە نرخەکەی دەیان بەرابەر زیاتر دەبێت. دوکتۆر نزار تەلەفۆنی بۆ کردم، لێرە بووم، وتی: باوکم وەسیەتێکی کردووە کە تۆ دەبێت پێشەکی بۆ بیرەوەرییەکانی بنووسیت. پێشەکیم بۆ ئەو بیرەوەرییانە نووسیووە و لەوێ بیروبۆچوونی خۆمم دەربارەی هەموو بیرەوەرییەکان تۆمار کردووە. سەرکردە کوردەکان دەرفەتی تەواویان نەبووە بیرەوەریی خۆیان بنووسن، خەڵک زیاتر دەربارەی ئەوانیان نووسیوە، وەک ئەوەی خۆیان بیرەوەرییەکانی خۆیان تۆمار کردبێت.

پ. کام لەو بیرەوەرییانە سەرنجتی ڕاکێشاوە و پێت خۆشە لێرەدا باسی بکەیت؟

و. لە کتێبخانەکەمدا بیرەوەری زۆر هەیە، نەک هەر بیرەوەریی کوردەکان، لەبەرئەوەی پێم وتی سەرچاوەیەکی زۆر ڕەسەنی بایەخدارە و منیش لەلایەن خۆمەوە بایەخم داوە بە کۆکردنەوەی بیرەوەرییەکان کە هەموویان کەڵکیان هەیە، بەڵام دەبێت خۆت ئاغای ئەو بیرەوەرییانە بیت و لە دووتۆیی ئەو بیرەوەرییانەوە ڕاستییەکان هەڵێنجێنیت و بگەیتە ئیستنتاجی دروست. بەداخەوە دەرفەتی تەواو هەڵنەکەوتووە بۆ تەواوی بیرەوەرییەکان. ئالێرەدا شتێکی زۆر سەیرم بیر کەوتەوە: بیرم دێت کە لە شۆڕش بووین،

خوالێخۆشبوو دارا تۆفیق کە ئەندامی لیژنەی ناوەندی پارتیی دیموکراتی کوردستان بوو ئەو ڕۆژگارە پەیوەندیمان زۆر بەهێز بوو، سەبارەت بە نووسینەوەی بیرەوەرییەکانی خوالێخۆشبوو بارزانی ئەو داوای لێکردم و وتی: «پێشنیارێکی وامان کردووە کە بارزانی بیرەوەرییەکانی خۆی بنووسێتەوە، ئەو بۆ تۆی بگێڕێتەوە و تۆش ئەو بیرەوەرییانە تۆمار بکەیت.» زۆر زۆرم پێ خۆش بوو، چونکە دەمزانی ئەوە شتێکی گەورەیە و ئێستا تۆ چۆن من دەبزوێنیت؟ ئەگەر بە باشی بمبزوێنیت هەڵبەت وەڵامدانەوەکانی منیش ڕێکوپێک دەبێت، جا من دەمزانی چۆن دەیبزوێنم، لەبەرئەوە زۆر دڵم بەوە خۆش بوو، تەنانەت لەگەڵ برای خۆشەویستم جەلالی عومەری سام ئاغادا ڕێککەوتم کە ئەویشم لەگەڵ بێت، بەڵام بەختی ڕەشی کورد دەتوانم وا بڵێم کە شۆڕش نوشستی هێنا ئەو پرۆژەیە سەری نەگرت. لەدواییدا چەند جارێک وتومە و دەیڵێمەوە، خۆزگە لەگەڵیدا بڕۆیشتبایەم بۆ وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا و ئەو بیرەوەریانەم بنووسیایەتەوە.

پ. باسی مامۆستا «برایم ئەحمەد»ت کرد. بەداخەوە مامۆستا برایم بە جێی هێشتین و بەشێک لەو بیرەوەرییانە لەگەڵ خوالێخۆشبوودا ڕۆیشت، مەگەر کەسانێک دوای ئەو بینووسنەوە، بە چ شێوەیەک دەینووسنەوە دەکەوێتە سەر ویژدانی خۆیان، کەسانێک کە تا ئێستا خۆشبەختانە لە ژیاندا ماون و ئەرشیفێکی دەوڵەمەندیشن بۆ میللەتەکەمان، پەیامتان چییە بۆ ئەو بەڕێزانە؟

و. زۆر پێویستە فریا بکەون و بینووسنەوە. دەتوانن، چونکە ئامرازی وا داهاتووە کە ئەو ئیشانە ئاسان دەکات، دەتوانێت دانیشێت و قسە بکات و چۆن بیر دەکەوێتەوە و بیرەوەرییەکانی خۆی تۆمار بکات. ئەوە گەنجینەیەکی گەورە دەبێت بۆ مێژووی میللەتەکەمان. من بۆ خۆم بڕیارم داوە بیرەوەرییەکانی خۆم بنووسمەوە، بەڵام بیرەوەریی مێژوونووسێک دەبێت دیسانەوە بچێتەوە خانەی خزمەتی نەتەوەی کوردەوە. لەبەرئەوە ناوم ناوە «لە پەراوێزی کوردایەتیدا». لە بیرەوەرییەکانی کەمال مەزهەر، و ناشیشارمەوە ئەو بیرەوەرییانەم پێشکەش دەکەم بە شەهلای هاوسەرم، چونکە زۆر هیلاک دەبێت لەگەڵمدا و ئێستا ئاگات لێیە بەیانیان لەگەڵمدا دێت بۆ ئەو ئەرشیفە لەکاتێکدا ئەو هیچ ئیشێکی لەوێ نییە و نزیکەی 7 سەعات لەگەڵمدا دەمێنێتەوە و خەریکە وێنەی بەڵگەنامەکان دەگرێت و خۆی فێری کۆمپیوتەر و وێنەگرتن و ئەوانە کردووە کە من هەر نایزانم. ئەمجا دێتەوە من لەسەر مێزەکە دانیشتووم و پاکنووسی بەڵگەنامەکانی بەیانی دەکەم، ئەویش ئەو وێنانە کە گرتوویەتی نەقڵیان دەکات، نازانم دەیانخاتە سەر سی دی و شتی وا، لەبەرئەوە هەروەک پێم وتی ئەو بیرەوەرییانە پێشکەش دەکەم بەو. هیوادارم فریا بکەوم و تەواوی بکەم و دڵنیاشم کە شتێکی خراپ نابێت.

پ. پەیام و داوای دوکتۆر کەمال مەزهەر لێرەدا بۆ نەتەوەی کورد، نەک هەر لە باشووری کوردستان لە تەواوی بەشەکانی کوردستاندا، چییە؟

و. من بەوپەڕی دڵسۆزییەوە کوڕنووش دەبەم لە بەردەمی نەتەوەی کورددا و نەتەوەی کورد دەبێت هەروا سەربەرز بێت و لە هەموو کوردێک دەپاڕێمەوە دڵسۆز بێت بۆ خاک و نیشتمانەکەی. هەمووومان قەرزداری

کوردستانین، دەبێت هەموومان هەوڵ بدەین، چەند دەتوانین ئەو قەرزە بدەینەوە، ئەوە پاڕانەوەی منە نەک داوا.

پ. پێش دواپرسیارمان، باسی هەندێ لە هۆکاری ئەم سەفەرەتان لە بریتانیا کرد، بەڵام حەز دەکەم لێرەدا بە چڕی و بە کورتی بەڕێزتان دیسانەوە باسی مەبەستی خۆتان لەم سەفەرە بە گشتی و کاتی گەڕانەوەتان بۆ وڵات و بەرنامەتان لە دوای گەڕانەوە بۆ وڵات بکەن؟

و. من بە گۆچان هاتم بۆ ئێرە، ئەو نەخۆشییە کە تووشی بووم بەهۆی سروشتی کارەکەمەوەیە، چونکە تۆ شەو و ڕۆژ دابنیشیت لەسەر مێز و چەمابیتەوە فەقەرات بەوە زەرەرمەند دەبێت، من بەو جۆرە هاتم. ماوەی 6 مانگ زیاتر بە عیلاجەوە بردمە سەر، خواخوامە ڕۆژێک زووتر بگەڕێمەوە خەڵوەتەکەی خۆم، مەبەستم کتێبخانەکەی خۆمە، بێ ئەو کتێبخانەیە من لەزەتی تەواو لە ژیان نابینم. جاری تر لە دیداردا وتوومە، من هەموو ڕۆژێک پێش ئەوەی بانگ بدات هەڵدەستم و نوێژی تایبەتی خۆم بۆ کورد و کوردستان دەکەم. لەبەرئەوە خواخوامە ڕۆژێک زووتر بگەڕێمەوە، هەر چەند نەجاتی خوشکم و شەهلای هاوسەرم و موفیدی زاوام و خوشکەزاکانم هەموویان دەپاڕێنەوە کە نەگەڕێمەوە و زۆر کەس داوام لێدەکات کە نەگەڕێمەوە. ئەو شتانەی بۆم باس کردیت بەشێکن لە قەرزەکەم، با زوو تەواویان بکەم و قەرزەکەم بدەمەوە، قەرزداری ناخۆشە.

پ. ئایا دوکتۆر کەمال بەنیازە بەغدا بەجێ بهێڵێت و بۆ هەتاهەتایە لە کوردستان نیشتەجێ بێت؟

و. ئەگەر ناچار نەبم بەغدا بەجێ ناهێڵم. ئەویش لەبەر خاتری کوردستان. من هیچ بستێکی خاکی کوردستان ناگۆڕمەوە بە هەموو دنیا، بەڵام ئێستا بگەڕێمەوە کوردستان وا بزانم یەک دەرسەدی ئەم دەرفەتەی کارکردنم بۆ نامێنێت، چونکە خەڵکێکی زۆر دەناسم و برادەر و خزم و کەسوکار و ئاگام لێیە مامۆستا محەمەدی مەلا کەریم لەگەڵ هەموو دڵسۆزییەکەی کە ئێستا گەڕاوەتەوە و لە سلێمانییە پێم وایە خۆی و شیرین خانی هاوسەری سکاڵایانە، ڕاستە کاکە حەمە کەسێکی خۆشەویستە و خەڵکەکە لە خۆشەویستییەوە دەیکەن، بەڵام من بۆ خۆم حەز دەکەم لە خەڵوەتی خۆمدا بم. ئەگەر هەر ناچاریش بم، ئیتر ئەوە شتێکی ترە و هیوادارم لەوێش لە هەمان خەڵوەتدا ژیان بەرمە سەر.

لەندەن

2007/5/28